

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

У НОМЕРІ:

- **ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ**

- ∨ *Процедура міжнародного трибуналу як найефективніший шлях покарання вищого та військового керівництва РФ за злочин агресії проти України*

- ∨ *Війна України проти Росії на «юридичному фронті»: збір доказів для міжнародних судів*

- ∨ *Колабораціонізм в умовах сучасної війни: протидія та прояви*

- **СОЦІАЛЬНА СФЕРА**

- ∨ *Як Європа зустрічає біженців з України: статус біженців для українців*

№ 4 (226) БЕРЕЗЕНЬ 2022

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ**

№ 4 (226) 2022

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Засновники:

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

Головний редактор

Ю. Половинчак

Редакційна колегія:

Н. Іванова (відповідальна за випуск), Т. Дубас,
Ю. Калініна-Симончук

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання можна
ознайомитись на сайті

Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України оголосив про початок
податкової реформи 3
Прем'єр-міністр: Бізнес отримає
максимальну свободу 3

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Чернявська Л., Бондаренко В.

Процедура міжнародного трибуналу як
найефективніший шлях покарання вищого
та військового керівництва РФ за злочин
агресії проти України 4
Бондаренко В.

Війна України проти Росії на
«юридичному фронті»: збір доказів
для міжнародних судів 12
Полтавець С.

Колабораціонізм в умовах сучасної війни:
протидія та прояви. 18
Годлюк А.

Як Європа зустрічає біженців з України:
статус біженців для українців 21

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА * 23

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України оголосив про початок податкової реформи

Президент України В. Зеленський розповів про перші два кроки податкової реформи в країні.

У зверненні Глава держави повідомив, що Кабінет Міністрів розробив та узгодив пакет рішень для підтримки української економіки, щоб бізнес працював і люди мали роботу там, де безпека це дозволяє.

«Перше. Починаємо податкову реформу. Замість ПДВ та податку на прибуток даємо ставку 2 % від обороту та спрощений облік. Для малого бізнесу – а це перша й друга групи ФОПів – ставимо добровільну сплату єдиного податку. Тобто якщо зможете – сплачуйте. Не можете – немає питань», – зазначив Президент.

Другим кроком буде максимальна дерегуляція бізнесу.

«Скасовуємо всі перевірки для всіх бізнесів. Щоб усі працювали нормально. Щоб міста оживали. Щоб усюди, де немає бойових дій, продовжувалося життя. Умова лише одна: ви забезпечуєте нормальну роботу свого бізнесу в межах українського закону», – зауважив В. Зеленський.

Він додав, що це лише два початкові кроки податкової реформи, далі буде *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-ogolosiv-pro-pochatok-podatkovoyi-reformi-73565>)). – 2022. – 15.03).*

Прем'єр-міністр: Бізнес отримає максимальну свободу

У країна має сформувати потужний економічний тил, який дозволить забезпечувати армію і країну всім необхідним. Про це зазначив прем'єр-міністр Д. Шмигаль у відеозверненні 15 березня 2022 р..

«Очевидно, що економічна та податкова система, яка існувала у мирний час, не може бути відповіддю на ті виклики, які у нас є зараз. Тому в тісній співпраці з Президентом України, з народними депутатами ми повністю переформатуємо економічну модель України», – сказав очільник Уряду.

За словами прем'єр-міністра, бізнес отримає максимальну свободу:

- податки будуть знижені;
- всі регуляції прибрані;
- доступ до фінансів полегшений;
- трудові відносини лібералізовані.

Так, за ініціативою Уряду Верховна Рада України підтримала законопроект, який значно розширює можливості користування опцією єдиного податку на час воєнного стану для середнього та великого бізнесу.

«Підприємства з обігом до 10 млрд гривень зможуть перейти на сплату єдиного податку.

Знімаємо всі інші обмеження по кількості робітників та по видах діяльності, окрім підакцизних товарів та грального бізнесу. Замість ПДВ та податку на прибуток підприємці платитимуть лише 2 % від обороту», – сказав Д. Шмигаль.

За словами прем'єр-міністра, фізичні особи-підприємці 1-ї та 2-ї груп сплачуватимуть єдиний податок на добровільній основі. Також ФОП не будуть платити ЄСВ за своїх мобілізованих співробітників. Це зробить держава.

«На період воєнного стану ФОП також не сплачуватимуть ЄСВ, якщо не отримують доходу. Санкції за порушення закону про РРО не будуть застосовуватись до завершення воєнного стану», – зазначив очільник Уряду.

Прем'єр-міністр додав, що з 24 лютого й до кінця цього року звільняються від сплати за землю платники на територіях, на яких ведуться бойові дії. Крім того, не буде сплачуватися ПДВ за товари, що були знищені під час війни, а також передані на потреби оборони.

«Також буде скасований акциз на пальне, а ставка ПДВ по цих позиціях буде зменшена з 20 % до 7 %», – зазначив Д. Шмигаль.

Глава Уряду підкреслив, що протягом декількох годин після набуття чинності цих законів Кабінет Міністрів України прийме всі необхідні підзаконні акти, щоб нова

податкова система запрацювала вже цього тижня (*Урядовий портал (<https://www.kmu.gov.ua/news/premyer-ministr-biznes-otrimaye-maksimalnu-svobodu>). – 2022. – 15.03*).

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Чернявська Л., мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Бондаренко В., ст. наук. співроб., канд. наук із соц. ком. НЮБ НБУВ

Процедура міжнародного трибуналу як найефективніший шлях покарання вищого та військового керівництва РФ за злочин агресії проти України

Міжнародні інструменти публічного права сьогодні не можуть зупинити дії В. Путіна, його оточення та прихильників війни, які фінансово, інформаційно, політично підтримують збройну агресію. Тому право та правосуддя сьогодні має значення лише у дії, а не у словах. Дотримання принципів невідворотності покарання та персональна відповідальність вищого політичного та військового керівництва РФ та спонсорів війни реальні через механізм спеціального міжнародного воєнного трибуналу на кшталт Нюрнберзького процесу. Україна потребує суду над режимом Путіна в якнайшвидший термін. Тому паралельно з іншими судовими процесами, запущеними Україною в ЄСПЛ, Міжнародному суді ООН та Міжнародному кримінальному суді, для України важливо домогтися засудження саме за акти агресії.

Д. Коваль, доцент Національного університету Києво-Могилянська Академія та М. Солдатенко, старший юрист юридичної фірми «Астерс», переконані, що притягнення російського керівництва та військовослужбовців до міжнародної кримінальної відповідальності є реальною задачею, але з певними обмеженнями та потребує згуртованої міжнародної коаліції. «Повний карт-бланш на притягнення до відповідальності міжнародних злочинців присутній зазвичай тільки у двох випадках: 1) повна капітуляція загарбника; 2) рішення Ради Безпеки ООН.

Зважаючи на малоімовірність цих двох сценаріїв принаймні станом на сьогодні, Україна запропонувала створення спеціального кримінального суду саме щодо злочину агресії. Оскільки світ як ніколи згуртований проти спільної загрози, шанси на створення такого трибуналу є.

4 березня 2022 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба та провідні юристи-міжнародники на заході Королівського інституту міжнародних відносин Chatham House презентували декларацію щодо створення спеціального трибуналу для покарання за злочин агресії проти України. Подібна декларація, підписана під час Другої світової війни, передувала Нюрнберзькому процесу з покарання нацистів за воєнні злочини. За міжнародним правом агресія є злочином, але наразі відсутні ефективні шляхи покарання російського керівництва за неї. Тож мета – закрити цю прогалину. За перші дні нової війни РФ проти України російські загарбники вже вчинили чимало порушень міжнародного права і воєнних злочинів. За даними Верховного комісара ООН з прав людини, станом на 7 березня зафіксовано 1 335 жертв серед цивільного населення в Україні: 474 людина загинула (97 чоловіків, 54 жінки, 8 хлопчиків і 4 дівчинки, а також 17 дітей і 294 дорослих, стать яких поки невідома), 861 людину поранено і щодня кількість жертв збільшується.

Проголошення декларації, за словами першого віцепрезидента Української асоціації міжнародного права М. Гнатовського, є першим кроком щодо створення механізму для міжнародної кримінальної відповідальності винних у злочині агресії проти України.

На юридичному фронті Україна активно використовує можливості наявної архітектури органів міжнародного правосуддя: Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд (МКС), Європейський суд з прав людини. Але жоден з них, на жаль, не дає юридичної можливості притягти до відповідальності найвище керівництво РФ за злочин агресії, який створив передумови для всіх інших міжнародних злочинів. Юрисдикція МКС щодо цього злочину має вкрай обмежений характер і за умов нератифікації Росією Римського статуту та поправок до нього не створює у Суді потрібної юрисдикції. Так само немає змоги притягнути РФ чи особисто В. Путіна до відповідальності у МС ООН або у ЄСПЛ. Жодна з вищеперерахованих міжнародних судових інстанцій не може розглядати злочин агресії. Акти агресії є злочинами загального характеру, а його наслідками – вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, розслідувати які має юрисдикцію Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду.

Тому, пояснює М. Гнатовський, подібно до Лондонської декларації 1942 р., яка заклала основу для Нюрнберзького трибуналу, й було проголошено Декларацію про створення Спеціального трибуналу зі злочину агресії проти України, що має обмежений фокус на злочині агресії і не може бути розслідуваний іншими судами. Юристи запропонували назву для нього: Спеціальний трибунал щодо покарання за злочин агресії проти України. Ініціювати створення цього органу можливо вже зараз, поки агресія триває.

В історії був подібний приклад. Під час Другої світової війни у 1942 р., представники різних націй зустрілися у Лондоні для рішення про те, що робити з воєнними злочинами Німеччини. Зрештою це призвело до створення трибуналу і до Нюрнберзького процесу. На думку

експрем'єра Британії Г. Брауна, притягнути В. Путіна до відповідальності реально. З точки зору міжнародного права цей трибунал може бути створений за наявності політичної волі.

Раніше МЗС України вже виступав за створення трибуналу над РФ, як над нацистами. Як зазначають доцент Національного університету Києво-Могилянська Академія Д. Коваль та старший юрист юридичної фірми «Астерс» М. Солдатенко, у міжнародному праві є класична четвірка міжнародних злочинів: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Винних у їхньому вчиненні притягують до відповідальності на національному рівні та у міжнародних судах та трибуналах.

Злочин агресії слід розглянути окремо. Здійснивши збройний напад на Україну в порушення Статуту ООН, В. Путін та його оточення вчинили міжнародний злочин агресії, передбачений Римським статутом та міжнародним звичаєвим правом.

Це у світі не підлягає сумніву. Пояснення Москви про уявний «геноцид», бажання «денацифікації» України та захист Росії від НАТО – навіть близько не легітимізують напад. 3 березня Генеральна асамблея ООН з рекордною підтримкою, 141 голосом «за», визнала, що російська агресія брутально порушує Статут ООН.

Кремлівських злочинців можна буде потенційно судити навіть за їхньої відсутності (*in absentia*). Їхній імунітет як посадових осіб російської влади, доки в Росії не змінився режим, також не є нездоланною перешкодою для процесу.

Одне з головних питань – де саме притягти до відповідальності злочинців. На думку Д. Ковалю та М. Солдатенка, відповідні процеси могли б відбутися на таких майданчиках: постійно діючий Міжнародний кримінальний суд (МКС) в Гаазі; на терміново створеному спеціальному міжнародному або гібридному трибуналі для розслідування злочину агресії, як наполягає Україна; запуск інтернаціоналізованого суду щодо агресії РФ в обхід РБ ООН.

Утім, МКС може розслідувати лише злочини проти людяності та воєнні злочини,

а от з агресією ситуація складніша. Для розслідування злочину агресії Римський статут передбачає спеціальні умови: МКС уповноважений на розслідування лише агресії, вчиненої громадянами країни-учасниці статуту щодо країни, яка є стороною статуту. Агресія РФ проти України не відповідає жодній з цих умов.

Тим часом низка громадських організацій звернулася до Президента України та Верховної Ради України із закликом невідкладно ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС), що дозволило б пришвидшити притягнення до відповідальності причетних до вчинення міжнародних злочинів на території

У заяві, яку підписали 12 організацій, наголошується, що на сьогодні не бачать жодного логічного аргументу проти ратифікації Римського статуту і вважають, що парламент має зібратися на екстрене засідання для його ратифікації.

Активісти та експерти також переконані «що Президент нарешті повинен підписати Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права” (законопроект № 2689), ухвалений парламентом ще в травні 2021 року. Наразі чинний Кримінальний кодекс України не надає чіткого переліку міжнародних злочинів, які вчиняють представники Російської Федерації, що в подальшому створюватиме суттєві проблеми у притягненні до відповідальності винних».

Вони закликали політиків перейти від декларацій до реальних дій для притягнення до відповідальності причетних до вчинення міжнародних злочинів на території України.

Підтримує дану тезу і кандидат юридичних наук, доцент, заступник генерального прокурора України у 2019–2021 рр. Г. Мамедов. Експерт відзначає, що на сьогодні Кримінальний процесуальний кодекс України дозволяє ухилятися від відповідальності за найтяжчі злочини під час війни, адже відповідно до ст. 49 Кримінального кодексу України, строки давності щодо тяжких та особливо тяжких

злочинів становлять 10 і 15 років відповідно, що обмежує можливість покарати винних.

«В Україні дев'ятий рік триває збройний конфлікт із РФ, який 24 лютого переріс у справжню війну. І кількість воєнних злочинів дуже зросла. Тому нам уже зараз потрібно відповідально поставитися до проблеми засудження воєнних злочинців, і для цього потрібно терміново імплементувати норми міжнародного та гуманітарного права в українське законодавство», – заявив Г. Мамедов. Він наголосив, що воєнні злочини не мають строку давності, і це необхідно закріпити законодавчо

Утім, не ставлячи під сумнів важливість доручення України до міжнародних процедур, покликаних забезпечити покарання злочинів, скоєних у ході збройної агресії, мусимо нагадати, що навіть ратифікація Україною Римського статуту не вирішує повністю проблеми притягнення винних до відповідальності, оскільки статут не ратифікований РФ. Є шлях обійти це обмеження, якщо ініціювати справу в МКС рішенням Ради Безпеки ООН. Але зрозуміло, що Росія як постійний член РБ буде накладати вето на передачу розслідування, принаймні доки путінський режим залишається при владі.

Як альтернативний варіант притягнути В.Путіна та його поплічників до відповідальності Україна пропонує створення спеціального міжнародного ad hoc або гібридного трибуналу для розслідування злочину агресії та запрошує інші держави до нього приєднатися.

Є навіть варіант назви (а заодно і локації для нього): Харківський трибунал. Йдеться швидше про створення трибуналу міжнародною коаліцією, що потребуватиме неабиякої світової згуртованості. Зважаючи на 141 голос на підтримку Резолюції щодо засудження війни Росії проти України, це є можливим.

Суб'єктами злочину є члени керівництва країни, яка здійснює агресію. У Росії це президент В. Путін, міністр закордонних справ С. Лавров, міністр оборони С. Шойгу, вище керівництво російської армії та інші керівні особи Росії, які брали участь у розгортанні агресії проти України. Так само у Нюрнберзі

судили міністра закордонних справ нацистської Німеччини Ріббентропа, військових керівників Рейху тощо.

Керівники російських державних та приватних компаній, які фінансують або активно допомагають здійсненню агресії проти України, також можуть бути засуджені за цей злочин, як це сталося у Нюрнберзі стосовно керівництва декількох німецьких компаній, наприклад німецького промисловця А. Круппа. Є, звісно, і відмінності від часів Нюрнберга, тоді багато нацистських злочинців були піддані смертній карі, зараз у Європі це є нереальним.

26 лютого 2022 р. Україна подала позов до Міжнародного суду ООН щодо порушення Росією Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Також Україна відразу подала клопотання про запобіжні заходи, в якому, по суті, просить МС ООН наказати Росії зупинити ведення війни в Україні. Водночас Україна у своєму позові не стверджує, що Кремль у лютому 2022 р. вчинив геноцид української нації. Для цього звинувачення немає підстав. Утім, Київ згадує про його потенційне планування.

Уряд України у поданні до Гааги фокусується на тому, що Росія грубого зловживає обов'язком запобігати злочину геноциду, який передбачений Конвенцією. Так, Конвенція справді передбачає обов'язок держав-членів запобігати геноциду та карати винних у його вчиненні, незважаючи на те, де він відбувається (так зване зобов'язання, що поширюється на всіх («erga omnes»)). Але Росія, посилаючись на потребу виконання цих норм (тобто нібито «боротьби з геноцидом в Україні»), насправді вдалася до:

- визнання так званих «ЛНР» та «ДНР», вчиненого під приводом вигаданого «геноциду» населення Луганської та Донецької областей;
- проведення так званої «спеціальної військової операції» проти України з явно вираженою метою запобігання та покарання за начебто акти «геноциду», не підтвержені взагалі жодними фактичними доказами.

Україна стверджує, що збройна агресія проти неї задля «запобігання та покарання» за штучно надуманий «геноцид» несумісна з положеннями Конвенції, спотворює обов'язок

держав запобігати та карати за геноцид та суперечить меті та цілям Конвенції. А Росія зловживає своєю участю у Конвенції, перетворивши її на сфабриковану підставу збройного нападу на Україну.

Звучить це так: Україна посилається на вигадки держави-агресора про нібито здійснення українською владою геноциду на Донбасі, спростовує їх, а заодно зазначає: «Виглядає так, що це Росія планує акти геноциду в Україні». Обґрунтовуючи це твердження, український уряд у своєму позові зазначає, що Росія умисно вбиває та завдає тяжкої шкоди українцям, розлого цитує заяви В. Путіна про заперечення існування українського народу, додає, що це «наводить на думку про умисні вбивства Росією з наміром геноциду».

Утім, це лише невеликий епізод українського позову для надання контексту. Його суть – в іншому.

У міжнародному праві є чимало обмежень для позовів проти суверенних держав. Зокрема, вони можуть бути відповідачами в міжнародних судах та арбітражах, тільки якщо надали свою згоду на такий розгляд – або в конкретній справі, або щодо конкретного типу порушень, у рамках якоїсь конвенції. Відсутність такої згоди є головною перешкодою для процесів щодо більшості протиправних дій. Така проблема здатна наперед поховати і позов щодо україно-російської війни, якби не одне «але»: вигаданий Кремлем «геноцид».

Почавши збройний напад на Україну під приводом уявного «геноциду», Російська Федерація сама відкрила потенційне вікно для юрисдикції Міжнародного суду, адже РФ (так само, як і переважна більшість держав світу) є стороною Конвенції про геноцид, а отже, наперед погодилася на вирішення спорів за цією Конвенцією в МС ООН. Саме цим вікном і скористалися Україна.

Автори позову зазначають, що є очевидна розбіжність щодо тлумачення та застосування Конвенції. Адже Україна та Росія мають різні погляди:

- 1) на те, чи мав місце геноцид в Україні;
- 2) та чи є норма ст. 1 Конвенції про «запобігання та покарання» злочину геноциду

підставою для застосування військової сили проти України.

Конвенція передбачає передання до МС ООН спорів держав щодо «тлумачення, застосування та виконання» Конвенції. А отже, можна запускати процес у Міжнародному суді, навіть якщо Росія цього не бажає. Попри те, що Конвенція була ухвалена у 1948 р., Україна буде першою, хто спробує використати її таким чином. Отже, рішення у цій справі «Україна проти Росії» буде важливим прецедентом у практиці застосування положень Конвенції.

Міжнародний суд ООН прийняв позов України проти Росії і 7 березня почалися слухання за ним. За словами членкині делегації України для участі в усних слуханнях Міжнародного суду ООН у Гаазі О. Зеркаль, Україна просить суд негайно вжити таких тимчасових заходів: РФ негайно припиняє розпочаті 24 лютого воєнні дії, заявленою метою яких є запобігання або покарання геноциду в Луганській і Донецькій областях України. Серед вимог також забезпечення Росією того, щоб будь-які збройні сили або нерегулярні збройні формування, які можуть спрямовуватися або підтримуються нею, а також будь-які організації та особи, на яких вона має вплив, не вживали жодних заходів щодо сприяння воєнним операціям із метою запобігання чи покарання України за вчинення геноциду. Також Росія повинна утримуватися від будь-яких дій, які можуть посилити або розширити суперечку або зробити її складнішою для вирішення. Українська сторона вимагає, щоб РФ надала суду звіт про заходи, вжиті для виконання наказу суду через тиждень після такого наказу, а потім на регулярній основі, що визначається судом. «Міжнародний суд ООН... може чітко зобов'язати Росію припинити війну, якщо та справді вірить в нібито геноцид. Доти, доки докази геноциду будуть зібрані. А ми знаємо, що всі заяви Росії були і лишаються голосливими», – зазначила юристка. Вона наголосила, що Росія може думати, що вимога Суду ООН – це папірець який можна проігнорувати, як вона вже робить з приписом про Меджліс. «Але цього разу це буде остання крапля, що прорве греблю відповідальності. І не просто на папері», – переконана вона.

А. Кориневич, агент України у Суді ООН виступаючи заявив: «Сьогодні ми тут, у цій будівлі, яка називається Палац миру. У цей час моя країна потерпає від війни та агресії. Я стою тут, у кімнаті, що має назву Велика зала справедливості, але вдома мої співвітчизники бачать лише несправедливість, коли російські бомби та ракети падають на наші міста. Поки я стою перед Судом, українців вбивають».

Як і прогнозували експерти з міжнародного права, російська делегація не з'явилася на засідання. Росія заявила, що не прибула на слухання у Міжнародному суді ООН за позовом України про припинення бойових дій на своїй території через «абсурдність» позову.

За інформацією джерела ВВС, російську делегацію в Міжнародному суді почали залишати закордонні та російські радники. Серед інших, делегацію залишив, написавши відкритого листа, французький адвокат А. Пелле, який до 23 лютого обіймав посаду представника Росії у Міжнародному суді та інших міжнародних трибуналах ООН. У відкритому листі А. Пелле відмічає, що «адвокати можуть захищати більш-менш сумнівні справи. Але представляти на форумах, присвячених застосуванню закону, країну, яка так цинічно його зневажає, стало неможливо». Адвокат «не бачить виправдання використанню війни для нав'язування зміни політичного режиму в Києві чи територіального розділу України – можливо, і того, і іншого». Росія, за його словами, зневажає ті принципи міжнародного права, у створенні яких сама зіграла важливу роль у ХХ ст.

Варто відмітити, що у Міжнародному суді ООН вже давно тягнеться інша суперечка України з Росією – вона перебуває на стадії розгляду по суті. Там теж було вжито тимчасових обмежувальних заходів, але Росія їх зараз порушила. Україна скаржить на порушення Росією конвенції щодо ліквідації всіх форм расової дискримінації на території Криму та порушення конвенції проти фінансування тероризму на території Донбасу. Але ці конвенції не є центральними у протистоянні Росії та України, зазначають експерти. А суперечку про анексію Криму міжнародний суд

у Гаазі розглянути не може, для цього потрібна згода обох сторін.

Попереднє рішення у справі «Україна проти РФ» Міжнародний суд ООН у Гаазі оголосив 16 березня. Суд ухвалив рішення про запровадження тимчасових заходів щодо РФ у справі про розв'язану нею війну в Україні. «Суд зобов'язав РФ негайно припинити вторгнення в Україну. Наказ є обов'язковим до виконання Росією згідно з міжнародним правом. Ігнорування рішення зажене РФ у ще більшу ізоляцію», – повідомив Президент України В. Зеленський.

Навіть відмова Москви брати участь у слуханнях не перешкодить розгляду справи.

На думку Б. Ференца, останнього живого прокурора Нюрнберзького процесу, президент РФ В. Путін може бути притягнутий до відповідальності за напад на Україну. Пан Б. Ференц впевнений, що В. Путін може бути ув'язнений – можливо, подібно до того, як це сталося із лідером боснійських сербів Р. Караджичем. На його думку, такий сценарій цілком реалістичний, головне мати рішучість зробити це. Як відомо, прокурор Міжнародного кримінального суду К. Хан особисто ініціював розслідування вторгнення РФ в Україну.

Тож відразу два міжнародні суди займаються справами, пов'язаними з війною, розпочатою урядом РФ проти України. Одне зі слухань (у Міжнародному суді ООН у Гаазі, який займається міждержавними позовами) вже розпочалося 7 березня. Другий позов може бути спрямований проти президента РФ.

Натомість адвокати Кремля активно заперечуватимуть висунуті проти РФ звинувачення, адже РФ вважає, що суд у Гаазі не має юрисдикції у цій справі. Склад злочину відсутній, а отже, немає і суду, під юрисдикцію якого підпадала б ця справа, переконана російська сторона.

Проблемою є спірна юрисдикція суду. Адже обидві сторони – і позивач, і відповідач – на підставі консенсусу повинні визнати юрисдикцію суду щодо їхньої справи. Тим часом Росія – втім, як і США, – так і не визнала юрисдикцію Міжнародного суду в Гаазі повсюдно, внаслідок чого вона має щоразу

давати свою згоду на розгляд справи у тому чи іншому конкретному випадку, пояснює експерт з міжнародного кримінального права з Університету Геттингена Кай Амбос (Kai Ambos). Саме тому навряд чи варто очікувати, що слухання, що розпочалося 7 березня призведе до якихось відчутних результатів на користь України, яка зазнала нападу. І все-таки завдяки цьому позову в центрі уваги опиняються міжнародні суди, які займатимуться справами, пов'язаними з розпочатою президентом Росії В. Путіним війною.

Одночасно починається розгляд за позовом перед іншим міжнародним судом. Слідчі Міжнародного кримінального суду (МКС) вже почали вивчати питання про те, чи несуть відповідальність президент РФ В. Путін або інші особи з керівництва в Кремлі за воєнні злочини або злочини проти людяності в Україні. Міжнародний кримінальний суд покликаний забезпечувати дотримання міжнародного права та встановлювати провину окремих осіб. На відміну від Міжнародного суду ООН він ухвалює рішення не щодо дій держав, а щодо конкретних обвинувачуваних осіб. «Я дуже задоволений тим, що ми можемо достовірно встановити, що в Україні було скоєно воєнні злочини та злочини проти людяності», – заявив у Гаазі головний прокурор суду К. Хан. Він доручив своїм прокурорам провести розслідування та зібрати докази. Перші слідчі вже об'їжджають регіон, сказав К. Хан 3 березня. За словами експерта з міжнародного кримінального права К. Амбоса, все це сталося надзвичайно швидко. Адже за весь час існування Міжнародного кримінального суду ніколи не було такого, щоб прокурор реагував так швидко, без участі Ради Безпеки ООН. Роботі слідчого К. Хана надає ще більшої ваги той факт, що 39 держав на чолі з Великобританією офіційно підтримують розслідування. Це дозволить негайно проводити масштабні розслідування, усуваючи необхідність перевірки так званою колегією з трьох суддів, підкреслила міністерка закордонних справ Великобританії Л. Трасс. До 39 країн, що підтримують розслідування, входять, зокрема, майже всі члени ЄС, включаючи Німеччину, а також Канада, Нова

Зеландія і Коста-Ріка. Що ж до того, чи опиниться президент Росії В. Путін на лаві підсудних, то це, на думку професора з Геттінгена К. Амбоса, малоімовірно. Адже «такі правителі, як Путін, зазвичай помирають на своїй посаді і тому не підлягають екстрадиції. Одна з можливостей – повалення Путіна опозицією. Потім, новий уряд у Росії може передати поваленого президента Гаазі. Саме це сталося торік із колишнім президентом Судану Омаром аль-Баширом, екстрадованим новим урядом країни», – нагадує К. Амбос. «Ми не можемо передбачити, як розвиватиметься світова історія. Потрібно бути великим оптимістом», – каже К. Амбос.

Під час можливого судового розгляду МКС може видати міжнародний ордер на арешт В. Путіна та інших імовірних злочинців. Тоді вони можуть бути затримані під час поїздки до країн-учасниць суду. Можливо також, що прокурори окремих держав розпочнуть розслідування, як це зробили 3 березня у Литві: Д. Жалімас – ексочільник конституційного суду Литви – закликав уряд створити спеціальний трибунал для розслідування агресії Росії та Білорусі проти України. Подібний розгляд можливий і в Німеччині: генеральний прокурор при Верховному суді Німеччини П. Франк почав розслідування воєнних злочинів Росії, скоєних на території України. Розслідування стосується повідомлень про застосування касетних бомб, ударів по житлових кварталах та цивільній інфраструктурі, газопроводах, захороненнях ядерних відходів і ТЕЦ. У випадку війни в колишній Югославії Організація Об'єднаних Націй створила спеціальний суд – Міжнародний трибунал із колишньої Югославії (МТКЮ). Однак у випадку з Росією це може не вдатися через її право вето у Раді Безпеки ООН.

В ситуації з Україною, підкреслює керуюча партнерка Юридичної групи LCF А. Огренчук, наявні не просто воєнні злочини чи злочини проти людяності, а й вбачаються заздалегідь заплановані військові дії диктаторським режимом В. Путіна проти України, що за своєю серйозністю та масштабами є окремими порушенням Статуту ООН.

Світ спостерігає, а Україна та українці просто зараз є постраждалою стороною від

вторгнення, нападу ЗС РФ, бомбардування міст, блокади портів, стратегічних об'єктів, як Чорнобильська та Запорізька атомні електростанції.

Ці дії, згідно Статуту ООН, ніщо інше, ніж приклади та факти агресії і відповідно до ст. 3 Резолюції 3314 (XXIX) ГА ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р., на яку посилається ст. 8 bis Римського статуту, мають кваліфікуватися, саме як акт агресії.

Воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид – вимагають доведення кожного окремого конкретного злочину і взаємозв'язку з певною посадовою особою, що робить сам процес набагато складнішим.

Рішення про названі акти агресії приймалися В. Путіним на підставі формального погодження з керівництвом держави-окупанта. А отже, процес доведення вини саме вищого керівництва є менш складним та довготривалим. МКС має юрисдикцію розпочати розслідування щодо агресії, але, як зазначалося вище, Україна не є учасником Римського статуту. Таку заяву до Міжнародного кримінального суду може зробити Рада безпеки ООН. Але ми всі розуміємо, що цього не відбудеться, поки РФ має право вето, як член Радбезу.

Саме тому міжнародні організації, Асоціація правників України приєдналася до ініціативи створення міжнародного трибуналу і закликає уряди країн звернутися до ООН. Зокрема, на думку воєнного експерта, співголови ГП «Права справа» Д. Снегірьова, дії російських військ на Харківщині з огляду на характер обстрілів можна кваліфікувати як низку воєнних злочинів, що мають усі ознаки геноциду. Понад 50 українських громадських організацій звернулися до ООН з вимогою створити спеціальний міжнародний трибунал над В. Путіним та всіма російськими посадовими особами, які винні у розв'язанні війни проти України. Цей варіант має найбільший шанс на успіх і процедурно, і з точки зору результативності. Найвідоміший приклад схожого механізму – Нюрнберзький трибунал. Вважається, що він став базисом для такої форми переслідування злочинців. З правової точки зору є більш досконалі

форми – Міжнародний трибунал для колишньої Югославії та Міжнародний трибунал щодо Руанди. Обидва механізми були створені на базі резолюцій Ради Безпеки ООН, а не країнами-переможницями. Знову ж таки, запобігти існуванню таких трибуналів може РФ в Раді Безпеки, використовуючи право вето.

Уряди цивілізованих країн повинні погодитися надати юрисдикцію спецтрибуналу, згідно з їх національними кримінальними кодексами та міжнародним правом, проводити розслідування як щодо осіб які вчинили злочин агресії, так і тих, хто сприяв фінансово або вплинув на вчинення цього злочину. Це має бути паралельний процес.

Водночас якщо Римський статут не передбачає відповідальності у вигляді смертної кари, то у випадку створення окремого спецтрибуналу така можливість є. Вона була передбачена та застосована статутом Нюрнберзького процесу.

Для світової спільноти та відновлення правопорядку, що зухвало був порушений РФ, нинішня повномасштабна війна в центрі Європи є справжнім викликом.

Усі без виключення мають зробити висновки та роботу над помилками для відновлення безпеки і запобігання повторенню у майбутньому. Норми міжнародного права, що приймалися після Другої світової війни застаріли та мають бути переглянуті: від Статуту ООН до вдосконалення та оновлення міжнародно-правових інструментів для миттєвого реагування на загрози без зволікань, занепокоєнь та закликів про стурбованість, переконана А. Огречук.

Ще одна опція серед спеціальних трибуналів – гібридні суди – Надзвичайні палати в судах Камбоджі та Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне. Вони є гібридними, бо створені урядами власних країн на підставі угод з ООН. При тому вони залишаються незалежними від ООН. Найближчою для нас опцією є формат Камбоджі, бо тільки він був створений без участі Ради Безпеки – на підставі резолюції Генеральної асамблеї ООН, де права вето немає.

Не можна забувати про виконавців злочинів, бо в силу обмеженості ресурсів

жодний міжнародний трибунал не охопить кожного солдата. Менше ніж рік тому Україні вдалось ухвалити закон, який гармонізує наше законодавство з нормами міжнародного кримінального та міжнародного гуманітарного права. Вони будуть основою для притягнення посадовців низького рівня до відповідальності в наших судах.

Міжнародне право засуджує будь-яку агресію, міжнародне гуманітарне право захищає мирних громадян та цивільні об'єкти, але наразі лише на папері. Міжнародні інструменти публічного права безумовно мають суттєвий вплив, але наразі не можуть зупинити дії В. Путіна та його спільників на знищення цивільного населення та цивільних об'єктів. З 2014 р. РФ не раз доводила, що міжнародне право для неї не має абсолютно ніякого значення. Належної правової оцінки агресивним діям та висновків зроблено не було, а, отже безкарність призвела до повномасштабного вторгнення на територію України за надуманими приводами «захисту російськомовного населення від геноциду» та «денацифікації» України. Ми можемо очікувати нестандартних правових рішень. Через певний правовий та процедурний спротив є багато варіантів притягнути Росію та особисто винних до відповідальності (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: Українська правда (<https://www.pravda.com.ua/columns/2022/03/8/7329427/>); <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/9/7329635/>); «Цензор.НЕТ» (https://censor.net/ua/privacy_policy/); Європейська правда (<https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/4/7135234/>); <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/6/7135312/>; <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/02/28/7134932/>; <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/5/7135297/>; <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/5/7135297/>; <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/7/7135429/>); *Statement: Calling for the creation of a Special Tribunal for the punishment of the crime of aggression against Ukraine* (<https://www.eurointegration.com.ua/files/a/a/aad78ad-combined-statement-and-declaration-1-.pdf>);*

КиевВласть (<https://kievvlast.com.ua/news/ya-hochu-bachiti-putina-za-gratamiostannij-zhivij-prokuror-nyurnberzkogo-protse-su-bendzhamin-ferents>); *Deutsche Welle* (<https://www.dw.com/uk/viina-v-ukraini-chy-postane-putin-pered-sudom-u-haazi/a-61032239?maca=uk-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>); <https://www.dw.com/uk/voienno-zlochyny-na-terytorii-ukrainy-koly-ochikuvat-vyrok/a-61017827>); *Весту-UA.net* (<https://vesti-ua.net/novosti/politika/207965-zerkal-nazvala-glavnye-trebovaniya-ukrainy-krf-v-sude-gaagi.html>); *24 канал* (https://24tv.ua/shhos-zrazok-nyurnberga-litvi-pidtrimalivstvorennya-spetstribunalu_n1895912); https://24tv.ua/voyenniy-viyskoviy-zlochyn-zashho-suditimut-rosiyu_n1897116); *Попмал* «Громадський Просмір» (<https://www.prostir.ua/?news=ho-vymahayut-stvoryty-mizhnarodnyj-trybunal-nad-vynnymy-u-rozvyazanni-vijny-pidpysatsya>); *Forbes.ua* (<https://forbes.ua/inside/samoprovozglashenny-lokdaun-kuda-ischezli-kievskie-probki-09022022-3596>); *СмонКор* (<https://stopcor.org/rosiya-navoyuvala-na-mizhnarodnyj-trybunal/>); *Слово і діло* (<https://www.slovoidilo.ua/2022/03/08/novyna/suspilstvo/policziya-vidkryla-tysyachuprovadzhen-faktamy-zlochyniv-rosijskyx-vijskovyx>); *Блог «Ліга.net»* (<https://blog.liga.net/user/amarusiak/article/43676>); *BBC* (<https://www.bbc.com/ukrainian/features-60646607>); *Юридична Сомня* (<https://legal100.org.ua/ratifikatsiya-rimskogo-statutu>).

Бондаренко В., ст. наук. співроб., канд. наук із соц. ком. НЮБ НБУВ

Війна України проти Росії на «юридичному фронті»: збір доказів для міжнародних судів

Війна українського народу проти російських загарбників відбувається на багатьох фронтах – військовому, дипломатичному, волонтерському, інформаційному.

Надважливим є на сьогодні ще один фронт – юридичний.

Українські державні органи та громадські організації розпочали збір доказів вчинення воєнних злочинів Кремлем та військовослужбовцями Росії, задля готовності діяти в найближчому майбутньому, адже війни зазвичай закінчуються юридичними наслідками: змінами в системі організації світового порядку, покаранням міжнародних злочинців.

Заступник керівника Офісу Президента України А. Сибіга наголошує, що спеціальна юридична група працюватиме над забезпеченням позовів України в міжнародних юрисдикціях щодо воєнних злочинів, які Росія чинить на території України. «Це все має чітку кваліфікацію. Ознаки геноциду. Це воєнний злочин, це ядерний тероризм. Готуються відповідні позови. Група сформована. Вона приступила вже до саме юридичних процедур і переведення цього в юридичну площину. Тому

покарання обов'язково буде і від сьогодні це все вже структуровано проводиться», – наголосив заступник керівника Офісу Президента України.

Сьогодні йдеться про цілу низку вже започаткованих судових позовів і нових у перспективі з різним рівнем юридичних шансів на вироки військовим злочинцям – вони залежать не стільки від очевидності/доведеності вчинених злочинів, а стільки від питань юрисдикції і процесу судочинства. Зважаючи на те, що більшість таких процедур встановлювалась після Другої світової війни, вони не передбачали притягнення до відповідальності країни (та її правонаступниці), що на той момент вважалась не лише однією із переможців нацизму, але і гарантів миру у світі. Недосконалість міжнародних інституцій, в яких головний агресор сучасного світу все ще зберігає вплив – окреме питання, хоча українські правники заявляють про зусилля, аби позбавити країну-агресора, яка є членом Ради безпеки ООН, права голосу там.

На сьогодні зусилля правників зосереджені на декількох напрямках. По-перше, ведеться

робота щодо створення спеціального трибуналу для покарання за злочин агресії проти України; по-друге, 26 лютого 2022 р. Україна подала позов до Міжнародного суду ООН щодо порушення Росією Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (російська влада зловживала конвенцією для вторгнення на українську територію) і 7 березня 2022 р. у Гаазі розпочалося його засідання Міжнародного кримінального суду ООН за позовом України проти Росії; по-третє, слідчі Міжнародного кримінального суду (МКС) розпочали збір доказів про вчинення воєнних злочинів на території України; нарешті, є окремий позов Канади проти Росії у Міжнародний кримінальний суд ООН через війну в Україні; також суди чотирьох європейських країн (Литва, Польща, Естонія та Німеччина) розпочали розслідування російських воєнних злочинів. Окрім цього, в Україні постійно відкривають кримінальні провадження за фактами злочинів, скоєних російськими військовими в ході агресії. Так, Національна поліція України станом на 8 березня 2022 р. відкрила 1135 проваджень (порушення законів та звичаїв війни, зазіхання на територіальну цілісність та недоторканність України, диверсії та терористичні акти). Станом на 8 березня найбільше кримінальних проваджень за фактами злочинів, скоєних російськими військовими, відкрито в Чернігівській (181), Херсонській (141), Київській (138), Харківській (136), Донецькій (130), Сумській (87), Житомирській (68), Луганській (43), Миколаївській (41), Одеській (23), Черкаській (20), Дніпропетровській (20) областях та Києві (53). Очевидно, що число як злочинів, так і проваджень зростатиме.

Повторимось, далеко не за всіма провадженнями – як міжнародними, так і внутрішніми, шанси на покарання злочинців однакові. Утім, фіксація злочинів, пов'язаних із невинуватою агресією проти України та всі зусилля, спрямовані на притягнення винних до відповідальності є надзвичайно важливою справою. По-перше, з огляду на максимальний розголос та включення всіх, і правових, й інформаційних інструментів протидії агресії.

По-друге, юридичні процеси досить часто тривалі, тому як саме вони розгортатимуться, які аргументи спрацюють – заздалегідь не зрозуміло. Врешті, саме сьогодні формуються нові прецеденти, оскільки передбачуваність міжнародних процесів і дієвість чинного міжнародного права (всі розуміють з чистієї вини) досить сильно, якщо не повністю підважені. Тож якими б не здавались на нинішньому етапі перспективи позовів проти агресора, до їх юридичного і доказового забезпечення варто поставитись максимально серйозно.

У цій ситуації варто означити міжнародні злочини, які виділяють у міжнародному праві: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Винних у їхньому вчиненні притягують до відповідальності на національному рівні та в міжнародних судах та трибуналах. **Геноцид** передбачає намір знищити національну, етнічну, релігійну чи расову групу частково або повністю. **Злочинами проти людяності** є широкомасштабні або систематичні вбивства, тортури, ув'язнення та інші схожі за своєю жорстокістю насильницькі дії. Висновок про широкомасштабний характер можна зробити за умови наявності великої кількості жертв (за таких обставин це може бути навіть одне єдине діяння в одному місці) та/або широкої територіальної розповсюженості. Під систематичним характером нападу слід розуміти, що діяння вчинюється в рамках організованого плану чи політики державних органів або недержавних (мілітаризованих/терористичних) організацій. При цьому політика не обов'язково має бути сформульована чітко, висновок про цей елемент можна зробити з публічних заяв, створення певних організаційних структур, закликів тощо.

Воєнні злочини – це специфічні порушення норм міжнародного гуманітарного права (іншими словами, права збройних конфліктів), як умисні та невинуваті атаки на цивільне населення та об'єкти, одягання форми супротивника, використання цивільних або захисної символіки (наприклад, Міжнародного комітету Червоного хреста) для прикриття військових об'єктів, напади на культурні цінності тощо.

Розслідування щодо геноциду, воєнних злочинів і злочинів проти людяності здійснює постійно діючий **Міжнародний кримінальний суд (МКС) у Гаазі, який діє на основі Римського статуту.**

Міжнародний кримінальний суд (МКС) у нідерландській Гаазі вже отримав звернення від 39 держав-учасниць щодо розслідування ситуації в Україні через напад Росії. Уже з початку березня слідча група Міжнародного кримінального суду та прокурор К. Хан розпочали роботу в Україні зі збору доказів воєнних злочинів Росії на території нашої держави. «Ці звернення дають змогу моєму офісу розпочати розслідування ситуації в Україні з 21 листопада 2013 р., охоплюючи, таким чином, будь-які попередні та поточні звинувачення у воєнних злочинах, злочинах проти людяності чи геноциді, скоєних на будь-якій частині території України будь-якою особою», – йдеться в заяві прокурора К. Хана.

Варто відмітити, що порушення норм міжнародного гуманітарного та кримінального права Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду аналізував з 2015 р. За час збройної агресії Україна доправила до кримінального суду докази найтяжчих воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Україна передала на розгляд МКС у Гаазі дві заяви. Перша – події на Майдані. Друга – Крим та Донбас

Заступниця керівника відділу міжнародного правосуддя Міжнародної федерації із захисту прав людини (FIDH) Д. Карленс наголосила, що українські та міжнародні неурядові організації, починаючи від 2013 р., задокументували доволі багато фактів, в яких існують визначальні елементи таких злочинів: атаки на цивільне населення, тортури, сексуальне насильство. Щодо нинішньої ситуації, то експертка переконана, що є істотні підстави стверджувати, що в Україні були скоєні і кояться воєнні злочини, хоча це ще має бути доведено. Проте Д. Карленс наголошує, що на розслідування можуть піти роки, адже для того, щоб зібрати справді невичерпні та беззаперечні докази і збудувати сильну справу, необхіден час, особливо це стосується справ у злочинах проти людяності.

МКС не обмежений у кваліфікації будь-яких злочинів, передбачених ст. 5 Статуту, стосовно ситуації в Україні. З урахуванням того, що у своїх звітах прокурор зосереджується на злочинах проти людяності та воєнних злочинах, як таких що найімовірніше мали місце протягом збройного конфлікту, варто саме їм приділити найбільшу увагу.

Так, Офіс Генерального прокурора запустив сайт **warcrimes.gov.ua** – головну платформу збору доказів злочинів Росії. Про це у Facebook повідомила Генпрокурорка І. Венедіктова. За її словами, на цій платформі будуть об'єднані зусилля правоохоронців, експертів, представників громадських і міжнародних організацій, журналістів і всіх, хто хоче допомогти і фіксує звірські вбивства мирних громадян та інші злочини РФ на території України.

Для того, щоб зібрана інформація згодом змогла бути використана Офісом Генерального прокурора в МКС у Гаазі і в українських судах, а також під час потенційних спеціальних міжнародних трибуналів, її необхідно кваліфіковано зібрати та оформити згідно з міжнародно визнаними стандартами.

На сайті платформи є покрокова інструкція для тих, хто передає свідчення про злочини РФ. Треба:

- залишити інформацію про себе (вона під надійним захистом);
- описати порушення, зазначивши точне місце та всі подробиці (постраждалих, пошкодження тощо);
- завантажити фото– або відеодокази.

Приклади воєнних злочинів, які треба фіксувати:

- пошкодження об'єктів цивільної інфраструктури;
- уламки снарядів в межах міста;
- факти поранення/загибелі цивільних осіб внаслідок застосування зброї окупантом;
- розташування та використання військової техніки в житлових кварталах міста, ведення бойових дій окупантом у житлових кварталах міста;
- насилля щодо медичного персоналу, пошкодження медичного транспорту, лікарень, обладнання;

- насильство щодо духовенства, пошкодження/знищення культових споруд (храмів, мечетей, синагог тощо);

- використання окупантом цивільного одягу, однострою ЗСУ, емблем гуманітарних та медустанов;

- факти фізичного насилля, позбавлення волі цивільного населення окупантом;

- використання цивільної інфраструктури з воєнною метою під прикриттям цивільних;

- захоплення майна, пограбування окупаційними силами;

- відмова чи позбавлення доступу до медичної допомоги.

Одночасно збір доказів воєнних злочинів Росії для надання їх міжнародному прокурору в Гаазі запускає громадянська мережа «Опора». «Кожен воєнний злочин РФ слід зафіксувати. Попри те, що обстріли мирних міст України ще тривають, вже зараз необхідно збирати докази для оперативного розслідування, яке проводить Міжнародний кримінальний суд у Гаазі», – говориться в заяві ГМ «Опора».

Мережа закликає безпосередніх свідків та жертв, а також усіх людей доброї волі вносити інформацію про воєнні злочини РФ у спеціальну онлайн-форму на ресурсі <https://russiancrime.org>. Зібрані дані будуть напряму передані міжнародному прокурору.

Докази злочинів і порушень, скоєних проти мирного населення в Україні збирають також Українська Гельсінська спілка з прав людини, Центр прав людини Zmina, громадська організація Ukrainian Legal Advisory Group і команда Truth Hounds, повідомила Zmina у Твіттері з посиланням на екзаступника Генерального прокурора Г. Мамедова.

Окремо слід відмітити ініціативу міністерства культури та інформаційної політики України, яке створило ресурс для належного документування воєнних злочинів проти людяності та об'єктів культурної спадщини, скоєних армією Росії. До таких злочинів відносять пошкодження старовинних будівель (пам'яток архітектури), історичних кладовищ, пам'ятників, релігійних споруд, творів мистецтва, пам'яток природи, будівель закладів культури – театрів, музеїв, бібліотек та ін.; руйнування археологічних

об'єктів – курганів, валів давніх земляних укріплень, місць розкопок тощо; факти поранення/загибелі цивільних осіб внаслідок застосування сили та зброї окупантом при спробі пошкодження культурних об'єктів; захоплення майна, пограбування окупаційними силами музеїв, бібліотек та інших закладів культури.

Відео– та фотоматеріали, а також будь-яку інформацію можна надати на спеціальному сайті. Зібрані матеріали можуть бути використані як докази для кримінального переслідування причетних до злочинів відповідно до українського законодавства у Міжнародному кримінальному суді в Гаазі та спеціальному трибуналі після його створення.

Також в Україні запустили проект «Росія заплатить» (<https://damaged.in.ua>), який збирає дані про зруйновані окупантами об'єкти. Дані використовують у міжнародних судах проти Росії для відшкодування.

З метою підвищення ефективності роботи Офісу прокурора необхідно розуміти, в яких випадках зібрана інформація, зазвичай, не прийматиметься до уваги ні прокурором, ні самим судом. Такими випадками є:

- інформація, що зібрана під примусом, погрозою, із застосуванням сили;

- інформація, що була навмисно сфальсифікована, змінена, сфабрикована;

- інформація зібрана незаконним шляхом, із застосуванням обману;

- свідчення, що були отримані за умови фінансового сприяння особам, які їх надали.

Якщо інформація зібрана з порушенням норм національного законодавства (наприклад, здійснення запису розмови без згоди співрозмовника), це не означає автоматичне визнання її неприйнятною. Прокурор і суд будуть уважно оцінювати отриману інформацію та обставини, за яких вона була здобута.

Варто наголосити, що Римський статут надає право будь-якій фізичній чи юридичній особі передати Офісу прокурора будь-яку інформацію, яка, на їхню думку, містить факти про вчинення злочину, передбаченого його положеннями.

Таке право гарантоване ст. 15 Римського статуту, в якій зазначається, що прокурор може

ініціювати розслідування на власний розсуд на основі інформації про злочини, що передбачені Римським статутом. Також прокурор оцінює серйозність отриманої інформації і за потреби може запитувати додаткову інформацію в держав, урядових та неурядових організацій або з інших надійних джерел.

Отже, варто пам'ятати, що в разі відправлення будь-якої важливої інформації до Офісу прокурора, юридичною підставою для цього буде саме ст. 15 Римського статуту. При цьому правилами суду та Офісу прокурора не встановлено жодної обов'язкової форми звернення з метою подання інформації. Тому кожен, хто вважає, що володіє важливою інформацією про злочинні події, може відправити такі відомості у довільній формі.

Водночас аналіз звернень до Офісу прокурора багатьох неурядових організацій з усього світу дає можливість узагальнити певні особливості, які містять такі звернення.

Отже, рекомендується, щоб інформація, яку будете відправляти в МКС, мала наступну структуру:

- коротке резюме про інформацію, що подається;

- вступну частину (опис подій, яких стосується інформація, що подається);

- юридичне обґрунтування (опис підстав, чому МКС має юрисдикцію щодо розгляду цих подій та поданої інформації, дотримання принципу комплементарності, статті Римського статуту, які були порушені в ході цих подій) – факультативний пункт;

- інформацію про скоєні злочини (тут можна описати всю інформацію, яку вам вдалося отримати, що свідчить про скоєння злочинів за Римським статутом, свідчення жертв та свідків тощо);

- додатки (можна надати копії документів, опис речових доказів, а оригінали документів або самі речові докази, свідчення потенційних свідків надаються тільки на запит прокурора МКС після встановлення комунікації, інакше вони можуть бути пошкодженими; при передачі завжди залишайте собі копії).

Надаючи інформацію про вчинені злочини, слід включити до неї наступні дані:

1. Місце, де відбувалися події (з деталізацією, бажано з GPS-координатами);

2. Дата, час та тривалість подій;

3. Хронологія інциденту;

4. Природа злочину (катування, зґвалтування, вбивства тощо) та методи його вчинення;

5. Можливі підстави для інциденту;

6. Визначення можливих виконавців злочинів (армія, збройна група або окремі індивіди тощо);

7. Дані про жертв (ім'я, вік, стать, рід заняття, громадянство, етнічна чи релігійна приналежність тощо);

8. Список можливих доказів (фото, документи та ін.).

Однак, як уже наголошувалося, жодних формалізованих вимог до інформації, яку ви збираєтесь відправити до МКС, немає.

Тому, якщо ви бажаєте направити певні документи без опису подій, яких стосується ця інформація, або не обґрунтовуючи юрисдикцію МКС, маєте повне право направити будь-яку інформацію на власний розсуд.

МКС цікавлять факти учинення імовірних злочинів, а не їх юридична оцінка з боку НУО чи-то обґрунтування його юрисдикційних повноважень.

Крім того, не існує жодних обмежень щодо кількості звернень до МКС, тому зібрана нова інформація може бути передана до Офісу прокурора в будь-який час у новому зверненні.

Варто з'ясувати різницю між такими дефініціями як «інформація» та «докази», які виявляються на стадії кримінального судочинства та при їх застосуванні. Отже, «докази» – це офіційний термін, який позначає інформацію, що є складовою частиною судового процесу в тому розумінні, що її використовують для доведення або ж спростування факту вчинення злочину.

Таким чином, інформація є первинним неопрацьованим доказом: усі докази є інформацією, але не вся інформація є доказом.

Існують два види доказів: прямі та непрямі. Прямі докази – це ті, які доводять факт без додаткових пояснень; наприклад, жінка впізнає чоловіка, який стріляв у когось. Непрямі (або опосередковані) докази не доводять факт самі

по собі, вони повинні підтверджуватися іншими доказами, людським досвідом або здоровим глуздом для того, щоб опосередковано встановити факт. Ці два види доказів можуть бути представлені в трьох формах: показання свідків, речові докази та документальні докази.

Речові докази: предмети та матеріали, отримані внаслідок використання наукових методів, які можуть бути представлені на розгляд суду. Прикладами речових доказів можуть бути комп'ютери, обладнання або зброя, на рівні з ними можуть бути представлені докази, отримані науковим шляхом, такі як ДНК, або відбитки пальців.

Документальні докази: будь-що, що містить певну описову інформацію. Зокрема, це офіційні документи, електронні листи, бази даних, карти або фотографії. Документальні докази зазвичай є поєднанням речових доказів і показань свідків, як, наприклад, документ, що містить військовий наказ, виданий певною особою. Як правило, свідок надає ці докази і в подальшому очікується, що ці докази будуть «заявлені» (офіційно представлені) в МКС.

Показання свідків: як правило, це присутність у суді свідків для надання усних показань, або ж представлення письмових свідчень по суті справи або стосовно проведеної експертизи в якості свідка, потерпілого або підозрюваного. МКС, як правило, вимагає, щоб свідок надавав показання особисто. Висновки експертів – це усні докази (часто висновки), які надаються експертом щодо питань, які знаходяться поза сферою компетенції суду.

Зазначені принципи є ключовими принципами, які регулюють процедуру роботи з доказами в МКС.

Посібник з підготовки звітів щодо катувань, виданий Центром з прав людини Університету Ессекса, описує формулу отримання доказу найкращої якості: «Отриманий з перших рук + детальний + внутрішньо несуперечливий + підтверджений з декількох точок зору + доводить наявність сталих дій + новий = доказ найвищого стандарту».

Експертка з міжнародного гуманітарного права, яка у 2016–2017 рр. працювала в офісі ООН в Україні, а згодом очолювала в Україні

місію міжнародної гуманітарної організації **Geneva Call**, **В. Пахоменко** наголошує, що відповідальність за воєнні злочини індивідуальна. Їх вчиняють конкретні люди і відповідальність насамперед лежить на тих, хто віддає злочинні накази: головнокомандувач і командири несуть більшу відповідальність, ніж виконавці. Особливість воєнних злочинів у тому, що вони екстериторіальні. Законодавства більшості країн дозволяють судити на їхній території людину, яка вчинила воєнний злочин навіть в іншій частині світу, навіть не проти їхніх власних громадян.

«Проблема з міжнародними судами полягає в тому, як змусити країну та людей, які вчиняли злочини, із цим судом співпрацювати. Сподіватися, що країна самостійно видасть своїх злочинців, дуже складно. Але військові злочини не мають терміну давності. Після Другої світової війни людей і через 70 років судили за злочини. Тому вже зараз треба фіксувати та документувати ці злочини та порушення», – наголошує експертка (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: вебсайт «Ліга.Новини» (<https://news.liga.net/ua/politics/news/v-ukraine-zapustili-sayt-dlya-sbora-dokazatelstv-prestupleniy-rf-hto-i-kak-fiksirovat>); вебсайт «Детектор Медіа» (<https://zz.detector.media/community/texts/184770/2022-03-05-opora-zapuskaie-zbir-dokaziv-voiennykh-zlochyniv-rosii-dlyanadannya-ikh-trybunalu-v-gaazi>); <https://zz.detector.media/community/texts/184767/2022-02-25-pravozakhysnyku-dokumentuyut-voienni-zlochynu-proty-tyvilnykh>); посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду та документування міжнародних злочинів (<https://cenoss.org/wp-content/uploads/2020/05/nosibnik-dlya-MKS.pdf>); стаття «Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів» (https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2016-09-15-10_08_06-1.pdf); *C. Giffard, The Torture Reporting Handbook* (<http://www.essex.ac.uk/torturehandbook>); вебсайт «Слово і діло» (<https://www.slovoidilo.ua/2022/03/08/>*

novyna/suspilstvo/policziya-vidkryla-tysyachu-provazhen-faktamy-zlochyniv-rosijskyh-vijskovykh); вебсайт «Європейська правда» (<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/5/7135297>); <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/7/7135429>); блог «Ліга. net» (<https://blog.liga.net/user/amarusiak/article/43676>); вебсайт «24 канал» (https://24tv.ua/voyenni-vijskoviy-zlochyn-zashho-suditimut-rosiyu_n1897116); вебсайт Deutsche Welle (<https://www.dw.com/uk/voenni-zlochyny-na-terytorii-ukrainy-koly-ochikuvaty-vyrok/a-61017827>; <https://www.dw.com/uk/ekspertka-rf-porushuie-holovne-pravylo-viiny-ne-vbyvaty-tsyvilnykh/a-61095715>); вебсайт BBC (<https://www.bbc.com/ukrainian/features-60646607>); вебсайт «Юридична Сомня» (<https://legal100.org.ua/ratifikatsiya-rimskogo-statutu>); вебсайт «Тексту» (https://texty.org.ua/fragments/105925/yak-povidomyty-pro-voyenni-zlochyny-rosijskyh-soldativ-i-zrujnovani-okupantamy-obyekty-perelik-kanaliv-informaciyi/?fbclid=IwAR3ITlqDOGQEALcyzCd1_sSRbQWxofXZsej8u68askzSYr3NDb7PiWk8mM)).

Полтавець С., канд. політ. наук, с.н.с. НЮБ НБУВ

Колабораціонізм в умовах сучасної війни: протидія та прояви.

«Сьогодні я вступаю на шлях співпраці...» (Анрі Петен)

Колабораціонізм існував завжди, власне відколи існує явище війни. Співпраця з окупаційною владою як спосіб виживання чи легалізації свого існування на захоплених територіях – це завжди питання особистого вибору та власного сумління.

Проблема колабораціонізму виникає в час прямої загрози захоплення ворогом частини території суверенної держави або здійснення окупантом контролю над певною територією. Поняття «колабораціонізм» було вперше використано Анрі Філіпом Петеном у жовтні 1940 р., коли він оголосив про співпрацю з нацистською Німеччиною. Досліджуючи проблему колабораціонізму, український дослідник В. Кубальський наголошує на особливостях його сучасного варіанту, який «відрізняється тим, що він існує в Україні в умовах гібридної війни. Виникає ряд питань, пов'язаних з проблемами кримінально-правової оцінки зокрема, участі в організації громадянами України мітингів або незаконних референдумів та виборів в Криму і на Донбасі на підтримку окупаційної влади, участі у створенні та діяльності окупаційних органів влади, публічних закликів, спрямованих на

підтримку чи співробітництво з російською окупаційною владою...».

Законопроект № 5143 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність)» поданий 22.02.2022 р. народними депутатами України Є. Чернєвим та іншими був підтриманий Парламентом 3 березня 2022 р. Основна частина змін до законодавства стосується перш за все різних статей Кримінального кодексу України, які запропоновано доповнити словами «чи кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України передбаченого ст. 111-1 Кримінального кодексу України».

Того ж дня Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» реєстраційний № 5144 від 24.02.2022 р. У цьому законодавчому акті переважна більшість правових новел теж стосується змін до Кримінального кодексу України. Та все ж основною, на нашу думку, є доповнення ст. 111-1 ККУ «Колабораційна діяльність». До такої діяльності законотворець,

окрім іншого, пропонує зараховувати: «Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до:

1) підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;

2) співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора;

3) невизнання поширення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями України...».

Дискусії в українському публічному просторі, стосовно доцільності вводити відповідальність за колаборацію, беруть свій початок з часу анексії Росією Криму та окупації частини Донбасу. Так, наприклад, експертне середовище доволі «жваво» відреагувало на законопроект № 7426 авторства С. Висоцького та ін.

Ще у грудні 2017 р. в українському Парламенті було зареєстровано законопроекти, спрямовані на посилення та розширення відповідальності за пособництво агресору та співробітництво з окупантом. Так, наприклад, 20.12.2017 р. було зареєстровано законопроект № 7426 авторства С. Висоцького, А. Левуса, І. Лапіна, В. Бондара, М. Величковича та ін.. Комітет з питань європейської інтеграції ВРУ тоді визначив цей законопроект як такий, що «не належить до пріоритетних сфер адаптації законодавства України до законодавства ЄС, або регулюється національним законодавством країн-членів ЄС, а отже, не потребує експертного висновку Комітету щодо відповідності законопроекту міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції». У згаданому законопроекті було, наприклад, запропоновано такі визначення: «*колаборант* – особа, яка співпрацювала чи співпрацює з ворогом при здійсненні ним агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України; сприяла чи сприяє у здійсненні такої агресії або розгортанні конфлікту; надавала або надає ворогу допомогу під час підготовки та проведення такої агресії,

при розгортанні збройного конфлікту» та «*колабораціонізм* – співробітництво з ворогом, сприяння у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, надання ворогу допомоги під час підготовки та проведення агресії, при розгортанні збройного конфлікту». Окрім зазначених, у проекті закону виокремлювалися такі поняття, як: «*співробітництво з ворогом*»; «*сприяння у здійсненні агресивних дій*»; «*надання ворогу допомоги під час підготовки та проведення агресивних дій*». Автори законопроекту передбачали створення «Комісії з питань розгляду фактів колабораціонізму». Окрім цього, у ст. 10 вказаного законопроекту було виокремлено дев'ять «форм колабораціонізму».

Окремо було проартикульовано обмеження: 1) *обіймати будь-які посади державної служби та служби в органах місцевого самоврядування;* 2) *обиратися до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;* 3) *здійснювати правосуддя у відповідному суді тощо.* Щодо людей, звинувачених у колабораціонізмі, пропонувалося застосовувати ці обмеження на строк 15 років, або 10 років у разі щирого розкаяння, або сприяння роботі Комісії. Прикінцеві та перехідні положення проекту закону передбачали внесення змін у щонайменше шість законодавчих актів України.

Аналізований законопроект не розглядався українським парламентом, хоча актуальність його прийняття довів факт анексії Росією українського Криму та частини Донецької та Луганської областей.

Співавтор законопроектів, юрист І. Лоюк на пресконференції в «УНІАН» 22 грудня 2017 р. наголошувала, що документи розроблені на основі європейських практик. «Ми багато вивчали, як побудована ця система у цивілізованих країнах. Ми...аналізували документи, певну практику щодо боротьби окремих країн з наслідками тоталітарних систем, визнали те, що певні обмеження визнаються притаманними для демократичної держави, взяли всі ці обмеження і поклали в основу закону», – розповідала правник.

У травні 2018 р. в інтерв'ю виданню «Радіо Свобода» зміст тодішнього законопроекту

коментували по-різному, акцентуючи увагу як на позитивних його сторонах, так і звертаючи увагу на недоліки. Експерт Української фундації безпекових студій Ю. Каздобіна вважала, що під дію Закону щодо колаборантів має підпадати якомога менше людей, бо в іншому випадку він відлякуватиме мешканців окупованих територій. Також, наголошувала експерт, треба враховувати той фактор, що закон не має зворотньої сили, і якщо його будуть приймати вже після закінчення окупації, то чи зможе держава притягнути до відповідальності тих людей, яких хотіли б.

Громадський активіст, один з авторів законопроекту про колабораціонізм В. Овчаренко був переконаний, що відповідний Закон повинен бути, заявляв він в коментарі виданню «Радіо Свобода». Спираючись на досвід балтійських держав, він пропонував карати людей, щодо яких було доведено факти колаборації з агресором, застосовуючи норми як кримінального, так і адміністративного кодексів.

У січні 2022 р., коментуючи наявність в українському Парламенті законопроектів про колабораціонізм віцепрем'єр-міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій І. Верещук переконувала, що всі зареєстровані законопроекти про колаборантів потребують доопрацювання. В інтерв'ю виданню «НВ» вона, зокрема, зазначала, що поки що немає розробленого законопроекту (про колаборантів), який був би єдиним, немає консенсусу... Україна має визначитися, що є колаборацією, хто буде вважатися колаборантами, яка категорія людей ніколи не буде піддана амністії... суспільство в Україні має чітко знати, хто ніколи не підпадатиме під амністію, які люди будуть нести відповідальність за те, що вони взяли до рук зброю проти України; хто та як буде нести відповідальність після деокупації.

Заради об'єктивності треба згадати, що тема колаборації в середовищі українського політикуму завжди була досить «небезпечною» для обговорення, хоча б з точки зору можливої втрати політиком чи політичною партією частини підтримки серед виборців. Особливо це стосувалося політичних сил,

які ми беззастережно можемо окреслити як «проросійські». Ба навіть більше, представники Уряду теж досить обережно коментували цю тему. Так, наприклад, нинішній міністр оборони України О. Резніков у січні 2021 р., тоді ще в ранзі віцепрем'єр-міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України заявляв наступне: «Ми для себе ухвалили рішення відмовитися від слова “колаборант”. Я сам спочатку використовував його у своїх публічних інтерв'ю і навіть говорив, що ми маємо ухвалити законодавство про колаборантів. Але коли ми почали вивчати міжнародний досвід, зокрема історичний, то ми побачили, що колаборація має дуже спірне значення і негативну конотацію у ставленні до всіх і під колаборацію можуть потрапити з великою ймовірністю нормальні люди, заручники». Урядовець вважав цю тему «дуже ризикованою».

Замість висновків.

Як бачимо, з вищевикладеного українські політики, як власне і політики в більшості країн світу, під тиском власних меркантильних інтересів часом «запізняються» з реакцією на вимоги ситуації. Для власного виправдання апелюють до понять «гуманізму», «рівності», «демократії» і т. п. Проте коли настрої суспільства змінюються і об'єктивна реальність – у нашому випадку відкрита військова агресія Росії проти України 24 лютого 2022 р. – розставляє крапки над «і», політикам доводиться змінювати риторику на протилежну.

Так, наприклад, ще 2 лютого 2021 р. Миколаївська міська рада ухвалила звернення до Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України щодо необхідності розробки та прийняття Закону України «Про колабораціонізм». На той час жодної реакції від центральних органів законодавчої та виконавчої влади держави не було. Станом на сьогодні ми бачимо, як мужньо обороняють українську землю не тільки захисники Миколаєва, але й всієї України. Звісно, політика це завжди діяльність, яку в переважній більшості випадків описують в «напівтонах», але приходить час, коли політик під тиском громадськості, «вагою» зруйнованих

будівель, смертей співвітчизників вимушений називати «біле» – «білим», а війну – війною. Попри складність доведення та трактування дій тої чи іншої людини, як колаборанта, переконані, що держава має це робити задля майбутнього країни, яке боронять сьогодні її громадяни, віддаючи власне життя та здоров'я (Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: В. Кубальський, «Проблеми кримінально-правової протидії колабораційній діяльності» (http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2019_30_42); Закон України (проект) «Про захист української державності від проявів колабораціонізму» (http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH5Q900A.html); Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення

кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» (http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71220); стаття «Закон про колаборантів може бути застосований проти кого завгодно» (<https://www.radiosvoboda.org/a/29243341.html>); стаття «Покарати не можна пробачити» (<https://m.day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/pokaraty-ne-mozhna-probachyty>); стаття «Законопроекти про колаборантів потребують доопрацювання» (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3378842-zakonoproekti-pro-kolaborantiv-potrebuut-doopracuvanna-veresuk.html>); стаття «У законопроекті про перехідний період не буде поняття “колаборант”» (<https://novynarnia.com/2021/01/22/kolaborant/>).

Годлюк А., канд. політ. наук, наук. співроб. НЮБ НБУВ

Як Європа зустрічає біженців з України: статус біженців для українців

24 лютого 2022 р. Росія розпочала відкриту війну проти України, здійснивши повномасштабний наступ, ударивши крилатими та балістичними ракетами по всій країні. Її агресія змусила мільйони українців шукати притулку в інших країнах. В Україні оголошено воєнний стан і загальну мобілізацію, розірвано дипломатичні відносини з Росією. Україною направлено позов проти Росії в Гаагу. Десятки країн усього світу запропонували Україні допомогу та погодилися приймати біженців.

Європейський Союз узгодив рішення приймати українських біженців терміном до трьох років без попереднього запиту про надання притулку, відповідне рішення було ухвалено на неофіційній зустрічі глав МЗС країн-членів ЄС. Офіційні особи багатьох європейських країн заявили, що готові прийняти біженців з України, вони отримають тимчасовий захист (дозвіл на проживання) та матимуть доступ до освіти, ринку праці. Спрощено прикордонний контроль на кордонах ЄС з Україною, щоб звести до мінімуму формальності в кризовій ситуації.

Після перетину кордону, українці мають право подати заявку на притулок. Процедура визнання статусу біженця може тривати місяцями і поки вона триває, заявник повинен перебувати в країні де була подана заявка.

Щодо статусу тимчасового захисту, то українці, які рятуються від війни, отримують його одразу ж після перетину кордону. Після чого вони можуть їхати в ту країну ЄС, в якій у них є родичі чи знайомі. Врешті вони і надалі матимуть право подати заявку на притулок.

Міністр внутрішніх справ Польщі М. Камінські заявив,

«країна прийме стільки, скільки буде на наших кордонах». На даний момент у країні вже проживає понад мільйон українців, так як вона має найдовший кордон ЄС з Україною. Виходячи з цього, країна стане основним пунктом призначення українців, які тікають від бойових дій. Від початку російського повномасштабного вторгнення польський кордон перетнуло понад 672,5 тис. українців. За словами голови МЗС Польщі З. Рау, в Польщі вони очікують до 1 млн людей з України.

Уже найближчими днями польський Уряд може подати до Сейму спеціальний законопроект щодо прав та гарантій біженців з України.

У Міністерстві внутрішніх справ Словаччини заявили, «країна готова прийняти всіх, хто тікає від війни». Прем'єр-міністр Словаччини Е. Хегер, після екстреного засідання Ради безпеки країни, додав «кожен, хто тікає від війни, заслуговує на допомогу згідно з міжнародним правом». Кількість біженців у Словаччині нижча, ніж в інших країнах ЄС, це пов'язано із словацьким законодавством, але уряд Словаччини напередодні вніс зміни у законодавство, щоб пришвидшити процедуру надання людям притулку.

Угорщина теж почала підготовку для прийняття біженців з України, там очікують близько 600 тис. людей. Понад 100 тис. українців вже перетнули кордон Угорщини.

За словами міністра оборони Румунії В. Динку, вони готові прийняти до 500 тис. біженців з України, на даний час відомо про майже 113 тис. українців, які прибули до Румунії.

Президент Молдови М. Санду заявила, що Молдова готова прийняти десятки тисяч людей, які приїдуть із сусідньої України. Станом на 1 березня до Молдови виїхало 40 тис. українців.

Німеччина також спростила процедуру прийняття біженців з України. За словами пресекретаря МВС Німеччини – М. Калля, німецькі міста готові прийняти та розмістити всіх, хто тікає від війни з України. Для в'їзду до Німеччини громадянам України віза не потрібна, за своїм паспортом вони можуть тут перебувати протягом трьох місяців абсолютно легально. Отримавши за спрощеною процедурою статус біженців, українці отримують і дозвіл на проживання в Німеччині терміном на рік з можливістю продовження на три роки.

Міністр внутрішніх справ Франції заявив, що до Франції за тиждень війни в Україні прибуло близько 800 українців.

27 лютого 2022 р. Міністерство внутрішніх справ Великобританії оголосило про «тимчасові візові послаблення», що дозволило найближчим членам сімей громадян Великобританії, які проживають в Україні, подавати заявки на

отримання безкоштовної сімейної візи для прибуття до Великобританії.

За даними на 2 березня 2022 р. Канада планує скасувати візовий режим для українських біженців. За таке рішення проголосував постійний Комітет парламенту Канади з питань міграції, питання подано в чергу на розгляд до парламенту, де його має підтримати більшість парламентарів.

На офіційному порталі міграційної служби Іспанії оприлюднили інструкцію, як отримати допомогу та статус біженця. Для цього після перетину кордону треба звернутися до Центрів прийому біженців (OAR), до таких відділень у портах та аеропортах.

За даними на 2 березня 2022 р., з України виїхало понад 835 тис. біженців, це офіційні урядові дані, які збрала Агенція Верховного комісара ООН з питань біженців (УВКБ ООН). Речниця Агенції Ш. Манту під час брифінгу у Женеві повідомила, що ситуація з українськими біженцями може стати «найбільшою кризою біженців» в Європі за останнє століття.

4 березня 2022 р. Чехія запровадила надзвичайний стан через наплив біженців з України.

Естонія дозволила українцям залишатися в країні, навіть після закінчення терміну дії віз.

Ірландія скасувала візовий режим для України, заявки на міжнародний захист від українців будуть розглядатись першочергово, на відміну від заявок із безпечних країн.

Величезна кількість людей переміщується і в середині країни, люди тікають зі своїх домівок в інші міста України, туди де безпечніше, переважно на Захід країни. Внутрішньо переміщенні особи – це люди, які залишили свої домівки, рятуючись від небезпеки, але не перетнули міжнародний кордон, залишившись на території рідної країни.

Що необхідно знати людям, які опинилися за кордоном, втікаючи від війни?

Під час безвізового перебування не можна займатися оплачуваною роботою, втім, це обмеження може бути переглянуте країною перебування.

Водночас статус біженця гарантує отримання посвідки на проживання мінімум

на 3 роки з можливістю поновлення, що дає право на працевлаштування та освіту, на соціальне забезпечення та медичні послуги, а також на отримання спеціального документа для подорожей між країнами ЄС.

Отримати статус біженця можна лише в тій країні, кордон якої ви перетнули, процес отримання статусу біженця може тривати в середньому близько 6 місяців, у цей час ви не матимете права працювати.

Альтернативою статусу біженця може бути механізм тимчасового захисту, можливість якого розглядає Європейська Комісія. Це намагання зменшити бюрократичні процедури, яке не виключає можливість отримати статус біженця згодом. Посвідка на тимчасове проживання на період тимчасового захисту надається на рік із можливістю подовження та дає доступ до роботи і освіти, житла, соціального забезпечення і медицини.

Таким чином, можна констатувати, що в Україні розпочалась гуманітарна катастрофа. Агентство ООН у справах біженців та його партнерських організацій в Україні повідомило, що ситуація в Україні важка, подальше продовження військових дій Росії в Україні змусить до 5 млн

людей втекти за кордон. За даними ЄС, ця цифра може сягнути близько 7 млн людей (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: Офіційний сайт Європейської комісії (https://ec.europa.eu/home-affairs/proposal-council-implementing-decision-implementing-temporary-protection-directive_en); вебпортал BBC (<https://www.bbc.com/>); вебпортал Управління з питань зовнішньої співдружності та розвитку (<https://www.gov.uk/government/organisations/foreign-commonwealth-development-office>); вебсайт (<https://www.unhcr.org/ua/>); інтернет-ресурси (<https://www.novinky.cz/domaci/clanek/v-cesku-opet-plati-nouzovy-stav-vlada-ho-vyhlasila-kvuli-pomoci-ukrajincum-40389166>; <https://biz.nv.ua/ukr/experts/dlya-tih-hto-vijizdzhaye-z-ukrajini-chi-potriben-status-bizhencya-yurist-50222470.html>; <https://balkaninsight.com/2022/02/24/ukraine-border-states-prepare-for-wave-of-refugees/>; <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/02/25/7134677/>; <https://www.wprost.pl/polityka/10634206/mariusz-kaminski-na-pewno-bedzie-fala-uchodzicza-w-naszym-krajumswia-podaloszczegoly-pomocy-dla-ukraincow.html>)).*

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА *

Блог на сайті «Освіта.ua»

Про автора: Федір Брецько, учитель історії та правознавства Класичної гімназії, м. Ужгород

Скасувати ЗНО під час війни – це нормально, у цьому нема нічого надзвичайного й катастрофічного

Ф. Брецько: власні пропозиції щодо вступної кампанії 2022

13 березня 2022 року у парламенті України зареєстрований законопроект, за яким пропонується внести зміни до трьох законів України: «Про повну загальну середню освіту», «Про фахову передвищу освіту» та «Про вищу освіту».

Законопроектом пропонується:

1) звільнити від проходження ДПА здобувачів освіти, які завершують здобуття повної загальної середньої освіти у 2021/22 навчальному році;

2) передбачити, що прийом до закладів фахової передвищої освіти та на навчання для здобуття ступеня молодшого бакалавра, бакалавра та магістра здійснюється в особливому порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, без використання результатів зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), єдиного

* Збережено стиль і граматику оригіналу

вступного іспиту (ЄВІ) та єдиного фахового вступного випробування (ЄФВВ).

Реалізація прийняття законопроекту необхідна для:

1) збереження студентського контингенту, національного інтелектуального потенціалу;

2) стимулювання до навчання в Україні, навіть у такий скрутний для нашої країни та суспільства час;

3) зниження соціальної напруги в суспільстві в частині підготовки та складання незалежних освітніх вимірювань та організації вступної кампанії у 2022 році.

Головний висновок: для здобувачів повної загальної середньої освіти у 2021/22 н. р. скасовується ДПА, а прийом на навчання для здобуття ступеня молодшого бакалавра, бакалавра та магістра буде здійснюватися в особливому порядку, без використання результатів ЗНО. Отже, для 11-класників усіх типів загальноосвітніх навчальних закладів скасовується ДПА та ЗНО.

На сто відсотків впевнений, що Верховна Рада України прийме запропонований Комітетом з питань освіти, науки та інновацій законопроект. Крапка. Додам, що скасувати ЗНО під час війни – це нормально і не бачу в цьому нічого надзвичайного й катастрофічного. До того ж, закон скасовує ЗНО, виходячи виключно із надто надзвичайних обставин в Україні.

Після прийняття парламентом України законопроекту постане головне питання: який особливий порядок прийому до вишів запропонує центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, а це – МОН України?

З дня набрання чинності законопроекту уряд України у місячний термін повинен забезпечити виконання міністерствами та іншими державними органами законодавчих змін.

Для вироблення МОН України особливого порядку прийому на навчання здобувачів освіти до вишів України можна, варто, слід та необхідно вносити пропозиції від учасників навчального процесу від школи до вишу.

Особливий порядок прийому повинен враховувати:

1) сам факт навчального процесу (враховуючи рівні та нерівні умови навчання й організацію вирівнювання знань) в умовах війни (активних бойових дій) чи вигнання російських окупантів з усієї території держави;

2) організацію вступної кампанії залежно від обставин;

3) часовий (терміни) та територіальний (регіони) простори вступної кампанії;

4) потенційний кількісний показник абітурієнтів у межах держави та за її межами;

5) можливі (неможливі) заміники ЗНО зі збереженням формату та технологій ЗНО, включаючи додаткові вимоги до абітурієнтів для деяких спеціальностей (як-от акторство);

6) збережений або змінений кількісний перелік навчальних предметів ЗНО;

7) однаковість правил чесного, прозорого і справедливого вступу;

8) створення системи зарахування абітурієнтів на державне замовлення та за контрактом (недопущення зловживання правом на вступ до вищої освіти);

Шкала зарахування абітурієнта за предметним циклом (річне оцінювання)									
№ п/п	Навчальний предмет	Всього балів	Обов'язковий та за вибором	7 кл.	8 кл.	9 кл.	10 кл.	11 кл.	Всього
1	Українська мова	60	Обов'язковий	9	9	10	9	10	47 балів
2	Українська література	60	Обов'язковий	8	9	9	9	10	45 балів
3	Математика	60	Обов'язковий	7	8	9	9	9	42 балів
4	Історія України	60	За вибором	10	10	10	9	10	49 балів
		240							183 бали
Середній бал атестата абітурієнта									17,2 бали
Загальна кількість балів абітурієнта									200,2 бали

9) низку вразливих груп населення в умовах війни, які потребують державної підтримки (наприклад, розроблення системи коефіцієнтів для підтримання дітей, які постраждали від бомбардувань тощо);

10) напрацювання учителів шкіл та викладачів вишів з питання захування абітурієнтів.

Для усіх, а особливо для освітян, зрозуміло, що не буває тотально простих рішень, якщо ми хочемо зробити серйозну справу в частині забезпечення права дітей на навчання для здобуття вищої освіти.

Вважаю, що серед освітян будуть обговорюватися варіанти та пропозиції щодо захиування абітурієнтів до обраних ними спеціальностей у заклади вищої освіти України. У нашому арсеналі є дуже багато цифрових інструментів, розроблено багато технік, є УЦОЯО.

Ось мої власні пропозиції щодо захиування абітурієнта на навчання, наприклад, на юридичний факультет вишу. Я усвідомлюю, що у різних школах за тією ж оцінкою – різний рівень підготовки абітурієнта. Окрім того, оцінки мають низьку розрізнявальну здатність, тому що це лише 12-бальна система оцінювання. Тому закликаю усіх до конструктивної дискусії. (<https://osvita.ua/blogs/85992/>). – 2022. – 17.03).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Віталій Кулик, політолог, директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства

ДО КАРТИНИ МАЙБУТНЬОГО

Сьогодні для багатьох очевидно, що відновленню колишня модель державності в Україні не підлягає. Виникне нова політико-правова архітектура. Тому, триматися за старі інститути, Конституцію 1996 року, закони мирного часу не має жодного сенсу. Навіть, коли закінчиться війна, надзвичайний стан в політичній та економічній сфері продовжиться. І старі форми врядування не будуть здатні впоратися з викликами. Ми пропонуємо

помислити деякі аспекти, які варто враховувати в картині близького майбутнього України.

1) **ЗБРОЯ І ГРОМАДЯНИ.** Важливим питанням повоєнної організації життя стане наявність організованих та озброєних людей. Якщо хтось вважає, що вдасться їх легко роззброїти, то вони дуже помиляються. Логічним рішенням є не лише дозвіл на володіння вогнепальною зброєю у мирний час, але й формування озброєної народної самооборони та обрання місцевими жителями шерифа для підтримки громадського порядку. Ймовірно, що шерифами та його помічниками стануть нинішні командири та члени тероборон. Це структуріонарії на місцях.

2) **НАРОДНА АРМІЯ.** Ми вже у декого читаємо ідеї про те, що “патріоти зі зброєю після перемоги повинні взяти владу у свої руки та навести порядок”. Така спокуса може з’явитися не лише у політиків, але й у військових, силовиків. Вони рятують країну, герої оборони, тому і влада має бути в них. Але, ніякого “просвітленого авторитаризму” в Україні бути не може через неприйняття такої моделі народом. Дорослому суспільству, тим більше озброєному, не потрібен фіюрер. Й хунта йому не потрібна. Йому потрібна народна армія.

Людина в формі – це не безкоштовний проїзд в маршрутці та земельна ділянка. Це твій брат, син, дочка, сусід. Армія має перестати бути “десь там”. Вона має стати тим що “поряд, разом з тобою”. Наприклад, загальний військовий обов’язок, як базове навчання навичкам поведження зі зброєю та знайомство з військовою справою; політичні та матеріальні стимули професійним військовим; система постійних вишколів та підготовки резервістів і тероборони; механізми громадського контролю тощо.

А можна піти ще далі, конституційно передбачити участь військових в майбутній архітектурі влади. Після війни ЗСУ стане політичним суб’єктом з величезним кредитом довіри. Право законодавчої ініціативи, можливість вето на рішення, які стосують оборони та безпеки для комітету начальників штабів... Як вам такий варіант?

3) **СПРАВЕДЛИВІСТЬ.** Запит на справедливість у суспільстві посилювався всі роки після Майдану. До війни він так і не був задоволений. В повоєнній Україні питання необхідно вирішити. Це не про антикорупційні інституції та судову реформу. Це про ліквідацію бази для корупції та реставрації олігархіюміки.

У цьому контексті структуралії могли б вирішити такі питання:

націоналізація та деприватизація активів;

прозорість та підвищення ефективності антимонопольного механізму;

виявлення та жорстке покарання за розкрадання бюджетних коштів та іноземної допомоги;

швидкі вироки за саботаж та крадіжку загального блага;

запровадження компетентнісного підходу та оцінки фахової спільноти кадрів, які розпоряджаються загальними ресурсами;

прозорість та громадянський контроль, тощо.

4) **ТУРБОТА / САМООРГАНІЗАЦІЯ.**

Доросле суспільство не потрібно оберігати та опікуватися ним. Йому потрібно дати свободи та права. Ініціативи в сфері турботи про окремі категорії вразливих громадян, там де держава відмовилася з різних причин від своєї “захисної” функції, показали, що волонтери та благодійні фонди здатні цілком взяти на себе цей функціонал

Не потрібно захищати здоров'я там, де медична та пацієнтська спільноти можуть домовитися. Не варто захищати малозабезпечених, якщо ви даєте їм ладну/республіканську частку (https://censor.net/ua/blogs/3325599/do_kartyny_mayibutnogo). – 2022. – 16.03).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Павло Фролов, народний депутат України від фракції «Слуга народу»

Переведення держави та економіки на воєнний стан: які закони ухвалила Верховна Рада на засіданні 15 березня

Народні депутати України зібрались сьогодні в Києві на пленарне засідання і прийняли в цілому 21 закон, а також позбавили мандата депутата-зрадника Ківу.

Законом 7168 затвердили Указ Президента про продовження строку дії воєнного стану в Україні з 26 березня ще на 30 днів (до 24 квітня включно)

Законом 7137-д на час воєнного стану для великого бізнесу розширили можливість користатись опцією єдиного податку (ліміт підвищено з 10 млн до 10 млрд; знято обмеження по кількості робітників та видам діяльності, крім підакцизки та ігорки)

Законом 7151 визнали добровольців ТерОборони ветеранами війни та запровадили категорію для соцзахисту – сім'ї загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України

Законом 7140-1 звільнили від військової служби усіх осіб з інвалідністю, а не лише 1-2 груп, та розширили категорії осіб, які звільняються від мобілізації

Законом 7147 оптимізували та частково розширили повноваження поліцейських під час воєнного стану, зокрема, застосовувати фото-відео техніку, в т.ч. працюючу в автоматичному режимі, прилади виявлення радіаційних, хімічних, біологічних та ядерних загроз, безпілотники, алкотестери, спец програмне забезпечення тощо

Законом 7145 вивели зі складу кримінальних правопорушень діяння, вчинені в умовах воєнного стану, які спрямовані на відсіч збройної агресії РФ

Законом 7149 встановили можливість скасування запобіжного заходу (тримання під вартою) підозрюваному, обвинуваченому для призову його на військову службу під час мобілізації та дії режиму воєнного стану

Законом 7133 запровадили гарантії освітянам в умовах воєнного стану (дистанційна форма освіти, збереження робочого місця, середнього заробітку, стипендії, місця проживання у гуртожитку, харчування тощо)

Законом 6384 забезпечили можливість перерозподілу бюджетних коштів нижчого рівня у системі Державної судової адміністрації у разі неможливості здійснювати Вищої

ради правосуддя своїх повноважень, а також призупинили на період воєнного стану низку статей Бюджетного кодексу щодо передачі коштів між загальним та спеціальним фондами, стратегії управління держборгом, погодження окремих питань із Комітетом ВР з питань бюджету, звітності та оприлюднення інформації, декларацій та прогнозів, посилення прав ОМС та військових адміністрацій у бюджетному процесі

Законом 7143 встановили, що на час відсутності повноважного складу ВРП її повноваження щодо призначення Голови ДСА, його заступників, відрядження суддів до іншого суду того самого рівня і спеціалізації, затвердження Положення про Єдину судову інформаційно– телекомунікаційну систему здійснюватиме Рада суддів України, а в період дії режиму надзвичайного чи воєнного стану, введеного більш ніж у 2/3 областей України, та за умови відсутності повноважного складу ВРП -вищезазначені повноваження здійснюватиме Голова Верховного Суду

Законом 7154 зупинили вчинення виконавчих дій, стягувачами за якими є РФ або особи, пов'язані з державою-агресором, а також на час дії воєнного стану розблокували певні арештовані рахунки, заборонили відкриття виконавчих проваджень та примусового виконання рішень на тимчасово окупованих територіях, врегулювали деякі питання стягнення аліментів

Законом 7152 визначили заходи щодо забезпечення належного функціонування та захисту інформаційно-комунікаційних систем, електронних публічних державних та комунальних реєстрів в умовах дії воєнного стану

Законом 7130 уточнили дату набрання чинності Закону про Службу військового капеланства (не пізніше 1 липня 2022 року, крім ч2 ст7, яка вводиться в дію через п'ять років)

Законом 7144 доповнили завдання єдиної державної системи цивільного захисту у відбудовний період щодо проведення цільової мобілізації для ліквідації наслідків воєнних дій та надзвичайних ситуацій, відновлення об'єктів критичної інфраструктури сфери

життєзабезпечення населення, встановлення Урядом загального плану та змісту відновлювальних робіт з ліквідації наслідків збройної агресії та бойових дій

Законом 7161 збільшити чисельність Державної прикордонної служби України на 7000 осіб-військовослужбовців (до 60 тис осіб)

Законом 7166 внесли зміни до Бюджетного кодексу щодо незастосування його окремих норм та здійснення загальної мобілізації, а також надали права органам місцевого самоврядування або військовим адміністраціям приймати рішення про спрямування залишків коштів за субвенціями з державного бюджету місцевим бюджетам на заходи територіальної оборони, задоволення продовольчих потреб цивільного населення, евакуацію/вивезення/переміщення цивільного населення із місцевості, де ведуться бойові дії, тощо

Законом 7167 збільшили видатки спец фонду Міністерству оборони на розвиток, закупівлю, модернізацію та ремонт озброєння, військової техніки, засобів та обладнання в обсязі 67,5 млрд грн за рахунок кредитних коштів, залучених державою від Уряду Великобританії, а також змінили розміри держгарантій Уряду для фінансування різних проектів

Законом 7160 встановили особливості регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану, зокрема: закріпили переважну дію норм цього закону перед відповідними нормами законодавства про працю (за часом та за колом осіб); розширили можливості встановлення випробування та укладення строкових трудових договорів; для відвернення або ліквідації бойових дій передбачили можливість переведення працівника на іншу роботу без його згоди, якщо така робота не протипоказана йому за станом здоров'я; встановили право працівника розірвати трудовий договір за власною ініціативою без попередження роботодавця у двотижневий строк у зв'язку з веденням бойових дій та загрозою для життя і здоров'я; визначили особливості розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця у випадку ліквідації підприємства, установи, організації у зв'язку із знищенням потужностей чи майна;

врегулювали особливості обліку часу роботи та часу відпочинку; скасували більшість обмежень щодо роботи в нічний час, залучення до нічних і надурочних робіт, робіт у вихідні, святкові і неробочі дні, направлення у відрядження (крім залучення лише за умов крайньої необхідності вагітних жінок, жінок, що мають дітей віком до одного року, та осіб з інвалідністю, яким за медичними рекомендаціями протипоказані відповідні роботи); встановили, що у випадку неможливості виплати заробітної плати через воєнні дії така виплата може бути призупинена до моменту відновлення можливості підприємства здійснювати основну діяльність; передбачили можливість призупинення трудового договору та тимчасового звільнення роботодавця від обов'язку забезпечувати працівника роботою і тимчасове звільнення працівника від обов'язку виконувати роботу за трудовим договором тощо

Законом 7148 для підвищення ефективності досудового розслідування за «гарячими слідами» та протидії кіберзлочинам забезпечили повноту імплементації у КПК положень Конвенції про кіберзлочинність та запровадили новий вид заходів забезпечення кримінального провадження – термінове збереження інформації на підставі постанови слідчого, прокурора на строк до 90 діб з можливістю продовження; змінили обсяг інформації, яка знаходиться у постачальників електронних комунікаційних послуг і відноситься згідно з КПК до охоронюваної законом таємниці для оперативного отримання неперсоніфікованої інформації від операторів за постановою слідчого, прокурора; запровадили слідчу (розшукову) дію – отримання інформації щодо електронних комунікацій, яка проводиться на підставі постанови слідчого, прокурора тощо

Законом 7157 поширили дію Закону «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» на території, які були тимчасово окуповані РФ як державо-окупантом (зокрема, у Донецькій та Луганській областях) в ході розпочатих 24 лютого 2022 року широкомасштабних воєнних дій проти

України (це стосуватиметься заборони на проведення виборів депутатів місцевих рад, місцевих референдумів тощо, а також особливостей реалізації прав власності на майно і його спадкування, здійснення економічної діяльності, переміщення товарів)

Законом 7038-д встановили диференційовану ставку рентної плати за видобування природного газу – з 1 березня 2022 року фактична ціна реалізації газу розраховуватиметься як середньоарифметична між митною ціною імпорту та ціною на європейському хабі; чинні ставки ренти за ціни реалізації газу до \$400 за 1 тис. кубометрів зберігатимуться, а починаючи від \$401 – розраховуватиметься за підвищеною ставкою, яка для старих свердловин у 2,2 рази вища, для нових – у 3 рази. У разі якщо вартість газу буде нижчою за \$150, рентні ставки буде зменшено від поточних удвічі

За майже усі прийняті закони голосувало від 340 до 345 депутатів.

Більш детальний аналіз прийнятих законів буде здійснено після їх підписання та оприлюднення (https://censor.net/ua/blogs/3325468/perevedennya_derjavy_ta_ekonomiky_na_voyennyi_stan_yaki_zakony_uhvalyla_verhovna_rada_na_zasidanni). – 2022. – 15.03).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Денис Денисенко Денис Денисенко, генеральний директор комунікаційної компанії «Центр політичного консалтингу»

Україна надала урок світу, як треба будувати комунікації під час війни

Ми дуже себе недооцінювали багато років – якщо не у всьому, то багато в чому. Ми вважали, що Україна у глобальному масштабі програє інформаційну війну Росії та не здатна побудувати правильні комунікації всередині нашої країни. Проте з перших хвилин війни все змінилось, і стало ясно, що Україна не просто мобілізувалась на військовому фронті – виявилось, що вона була готова до цього. І вона була готова до інформаційної війни.

Безумовно, до сучасних підручників історії та підручників майбутніх поколінь увійде систематичне попередження про початок війни Росії проти України, яке звучало з вуст президента США Джо Байдена. Очевидно, що його постійні заяви про вторгнення, яке насувається, мали на меті вберегти Росію від необдуманого вчинку. Багато хто ж в Україні вважав, що Байден адресував свої заяви саме нам. Але ні – адресатом була Росія насамперед. Україна, як другий адресат, за задумом американського президента, мала підготуватися – не лише її військово-політичне керівництво, а й увесь український народ.

Зрозуміло, попередження Байдена у майбутньому отримали б більш високу оцінку, якби війна не почалася: у цьому випадку можна було б говорити про те, що американський президент зумів зробити так, щоб війна не почалася. Саме тому попередження Байдена були найправильнішою комунікаційною стратегією. Але той факт, що вторгнення зупинити не вдалося, жодною мірою не применшує зусиль американського президента та його методу комунікацій.

Але що було далі?

А далі за комунікації взялася сама Україна. І зробила вона це блискуче (і продовжує робити).

По-перше, ми побачили зовсім іншу якість комунікацій з боку президента Володимира Зеленського, його Офісу та підпорядкованих йому обласних військових адміністрацій.

Сам президент одного дня перетворився на голос українського опору. Підвищенню якості його комунікацій сприяв той факт, що ще з часів анексії Криму та окупації частини Донбасу українці усвідомили просту істину – не можна критикувати керівництво країни під час війни. А якщо президент заявив, що він просить у світу зброю, а не притулок для себе та своєї сім'ї, то громадяни країни миттєво згуртувалися навколо нього.

Адміністрація Байдена працює над посиленням санкцій на прохання Зеленського, – CNN

Дуже швидко багато голів військових адміністрацій, яких ще недавно багато хто не сприймав серйозно або зовсім не знав, стали

окремими медіа-каналами з багатомільйонною аудиторією. Досить сказати, що лише один голова Миколаївської ОБ Віталій Кім у своєму Телеграм-каналі має близько 1 мільйона підписників. При цьому таку аудиторію він зібрав не лише завдяки своїм харизмі та оптимізму, а й тому, що він наочно показує, що робить місцева влада для відсічі окупанту.

А представники Офісу президента, схоже, отримали свободу (відносну, зрозуміло) висловлювати свою думку щодо ходу війни: Олексій Арестович став символом спокою та надії, Михайло Подоляк – упевненості та непохитності перед ворогом під час переговорного процесу з агресором.

По-друге, ефективну комунікаційну стратегію побудувало військово керівництво, а також СБУ, МВС, Нацгвардія та інші.

Буквально з перших днів війни Генштаб ЗСУ почав інформувати українців про бойові втрати ворога. Навіть за повної відсутності коментарів до цих втрат будь-хто міг зрозуміти, що ворог помирає – близько 14 тисяч убитими та 30-35 тисяч пораненими, зниклими безвісти або взятими в полон станом на 16 березня. Ці цифри говорили самі за себе, вони доводили, що Українська армія існує не лише на папері – вона сильна та підступна для ворога.

Перемога близько? Питання-відповідь з Олегом Покальчуком

Зрозуміло, Генштаб не повідомляє про наші втрати – і це дуже розумне рішення. Його не можна назвати новим в історії воєн, але ми на власні очі можемо спостерігати цю стратегію на практиці, в реальному часі.

ЗСУ та СБУ регулярно публікують фотографії та відео з російськими полоненими, а також перехоплення їхніх телефонних переговорів. І навіть якщо взяти до уваги той факт, що всього цього не бачать і не чують окупанти та їхні родичі в російському тилу (або навіть їхнє командування), така інформаційна кампанія все одно надихаюче діє на нас і мотає нерви ворогові. Ця інформація якщо ще не просочилася “за поребрік” сьогодні, обов'язково просочиться завтра. Російські військові, які знищують українські телевежі, марно витрачають свій арсенал, вважаючи,

що всі дивляться лише телевизор. І це грає з ворогом злий жарт, тому що Україна – країна 21 століття, а Росія, зважаючи на все, – країна 20-року, а якщо бути ще точнішим – країна зразка 1945 року.

І, крім усього іншого, Кабмін, Верховна Рада та всі інші державні органи та органи самоврядування також включилися до цієї інформаційної війни – навіть якщо ніхто з них не розробляв жодної комунікаційної стратегії та не отримував жодних інструкцій, вони всі інтуїтивно зрозуміли, що потрібно робити і як, а чого робити не потрібно.

Зрештою, по-третє, самі українці в реальному часі навчають одне одного, як вести інформаційні кампанії.

Здавалося б, тим, хто давно користується соціальними мережами, все зрозуміло ще з 2014 року: не писати «зраду», не інформувати ворога, не довіряти неперевіреному даним та сумнівним джерелам інформації.

Але в мене немає впевненості в тому, що, якщо трапиться війна, скажімо, у Німеччині чи країнах Балтійського регіону, їхні жителі та керівники діятимуть так само, як українці. А тому Україна вже надала цінний урок усьому світу, а наші політики, військові та експерти з комунікацій будуть дуже затребувані за кордоном, адже під час війни для згуртування нації саме правильні комунікації відіграють одну з вирішальних ролей. Українці це знали навіть без попереджень Байдена (https://lb.ua/blog/denys_denysenko/509844_ukraina_nadala_urok_svitu_yak_treba.html). – 2022. – 16.03).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Василь Фурман, Член Ради НБУ, доктор економічних наук

Післявоєнне відновлення. Де взяти кошти

Війна завдала українській економіці дуже великі збитки. Сьогодні важко навіть їх порахувати (бо війна ще триває). Але однозначно мова йде про сотні мільярдів доларів США (збитки завдані державі, містам, селам, зруйнованим підприємствам або бізнесу,

який не працює (втрачені вигоди) та майну, життю і здоров'ю населення.

Актуальним є питання, як відновити роботу бізнесу в умовах війни та як держава може допомогти бізнесу в цих складних умовах, коли 50% підприємств не працюють взагалі, а інша половина працює не на повну потужність та де взяти кошти.

Навіть якщо війна закінчиться дуже швидко (дай Бог щоб так і було), питання є дуже актуальним.

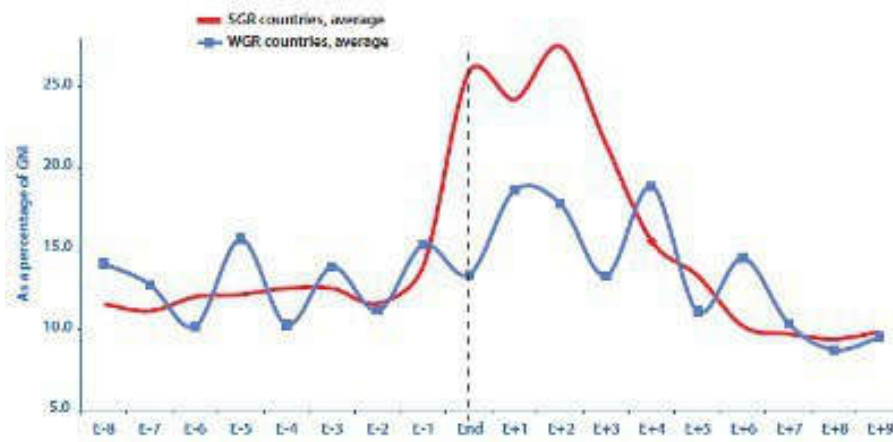
Я постарався проаналізувати зарубіжний досвід з цього питання. Він є великим. Але треба розуміти також, що такого масштабу війни світ не бачив з кінця Другої світової війни. А це означає, що і обсяги допомоги, інвестицій, кредитів повинні бути більшими.

Починаючи з 1946 по 2001 рік в світі відбулося близько 220 війн, збройних конфліктів (Panic, 2008) в результаті яких загинуло понад 20 млн осіб, а 67 млн осіб стало біженцями..

Згідно із аналітичним звітом ООН, що було присвячено питанням післявоєнного відновлення (UN, Crisis Prevention and Recovery Report, 2008), серед 30 проаналізованих країн (країни для яких було можливо зібрати достатню кількість даних) 18 країн було віднесено до групи країн що відновлювалися достатньо швидко після війн та конфліктів (Strong Growth Recovery-SGR), а 11 країн було віднесено до країн що відновлювалися суттєво повільніше (Weak Growth Recovery-WGR). Відповідно до зазначеного вище звіту обсяги офіційної зовнішньої допомоги (Official development assistance-ODA) для таких країн виявлялися досить нерівномірними впродовж перших чотирьох років після завершення війн чи конфліктів (Графік 1).

Хоча проведений аналіз не дає можливості однозначно стверджувати, що значні надходження зовнішньої допомоги призводять до економічного зростання (насправді більш суттєві надходження можуть бути викликані більш стійким врегулюванням ситуації, що призводить до більшої уваги донорів до країни), суттєві надходження зовнішньої допомоги одразу після закінчення війни чи конфлікту можуть бути одним із чинників стійкого зростання.

Графік 1 Обсяги офіційної зовнішньої допомоги для різних груп країн, % валового національного доходу

Джерело: UN, Crisis Prevention and Recovery Report, 2008

Спроба екстраполяції отриманих результатів для країн, що відновлювалися достатньо швидко після війни чи конфлікту (SGR) та врахування природи (зовнішня агресія проти України), масштабів та загальносвітового суспільно-політичного резонансу війни росії проти України дає можливість оцінити обсяги можливої необхідної щорічної зовнішньої допомоги в розмірі близько 50% ВВП України впродовж найближчих чотирьох років (близько 300 млрд дол. США), та близько 20%-30% впродовж наступних п'яти років (близько 200 млрд дол. США).

Результати емпіричних досліджень та економетричного аналізу також не дають статистично значущих підтверджень того, що надання зовнішньої допомоги в цілому сприяє економічному зростанню – цьому радше сприяє припинення розгортання насильства та війни, а далі – завершеність структурних реформ та відповідна економічна політика уряду по розвитку економіки та бізнесу. А дезагрегований аналіз показників якості урядування та видів фінансової підтримки не дає чіткого уявлення про оптимальну комбінацію заходів з політики та типів фінансової підтримки, що сприяють зростанню (Hoeffler, Shahbano, von Billerbeck, 2011). Це вимагає більш ґрунтовного аналізу кожного окремого випадку відновлення після війн чи конфліктів. Особливої актуальності

такий підхід набуває з огляду на те, що зважаючи на загальний характер протистояння розвинених країн з Росією через війну проти України післявоєнна зовнішня підтримка буде носити «індивідуальний характер» для України.

Ключовим для нашої держави є – де взяти кошти для відновлення міст, сіл, підприємств, надання допомоги малому та середньому бізнесу чи підтримки населення після війни. Зрозуміло, що це можуть бути:

Заморожені кошти золотовалютних резервів центрального банку РФ (за оцінками Мінекономіки сума цих коштів складає більше 400 млрд.дол.). Питання лише в механізмі, як їх швидко можна стягнути на користь нашої держави та бізнесу.

Кошти міжнародних фінансових організацій (зокрема, МВФ, Світового банку, ЄБРР, ЄІБ тощо) та міжнародна підтримка провідних країн світу. Це також можуть бути сумарно десятки мільярдів доларів;

Створення податкових стимулів для вітчизняного та міжнародного бізнесу, які будуть замотивовані фінансово інвестувати власні кошти в бізнес.

Кошти українських та іноземних банків, бюджетні кошти та населення тощо.

Зрозуміло, що є ще і інші джерела. І не всі відразу захочуть інвестувати (по різних причинах). Але в нашої держави є історичний

шанс швидкого економічного відродження, відновлення, модернізації, структурної перебудови.... Я в це вірю (https://lb.ua/blog/vasyf_furman/509324_pislyavoienne_vidnovlennya_de_vzyati.html). – 2022. – 13.03).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Євген Степанюк, кандидат економічних наук

When the war is over: необхідні кроки з економічного відновлення України

З 24 лютого 2022 в Україні тримає війна з РФ. За оцінками Мінекономіки прямі збитки (без урахування втрат економічного зростання) для інфраструктури України сягають щонайменше 120 млрд. доларів США або майже 3,6 трлн. гривень. Також за розрахунками Національного банку у період воєнного стану економіка України втрачає 50% “невиробленого” ВВП, тобто кожен тиждень воєнних дій “коштує” національній економіці понад 50 млрд. гривень.

Окрім матеріальних збитків, результатом війни стануть суттєві втрати людського капіталу, що є одним з ключових факторів економічного зростання. Це відбуватиметься як через безпосередні людські втрати серед військових та цивільного населення, так і через те, що частина українських громадян спробує залишитися на території ЄС або інших розвинених країн, якщо не буде відновлено їх впевненість у стійкості економічного зростання та нівельовано ризики нової агресії.

Очевидно, що війна є масштабним структурним шоком для економіки України, одним із проявів якого стане втрата державним бюджетом значної частини традиційних надходжень у вигляді податків, акцизів та митних платежів. Частина цих втрат буде замінена пільговим фінансуванням від міжнародних партнерів та прямим фінансуванням бюджету центральним банком, що матиме інфляційний та девальваційний ефект, але надзвичайні обставини вимагають надзвичайної реакції. Іншими словами, в умовах війни... “ми не

питаємо, як ми будемо платити за неї – ми це вирішуватимемо після її завершення”.

Попри те, що підготовка цього матеріалу відбувається під акомпанемент вибухів, ми переконані, що розпочинати роботу над механізмами відновлення економіки потрібно вже зараз, плануючи дії на кілька кроків наперед.

Міжнародний досвід зовнішньої підтримки в інших країнах після військових конфліктів

Починаючи з 1946 по 2001 рік в світі відбулося близько 220 збройних конфліктів (Panic, 2008) в результаті яких загинуло понад 20 млн осіб, а 67 млн осіб стало біженцями. За оцінками Світового банку на громадянські війни припадає близько 80% від кількості жертв військових конфліктів. Як наслідок основний акцент в дослідженнях що присвячені післявоєнному відновленню присвячені саме таким типам конфліктів, в т. ч. важливості недопущення відновлення військового протистояння в таких країнах.

Згідно із аналітичним звітом ООН, що було присвячено питанням післявоєнного відновлення (UN, Crisis Prevention and Recovery Report, 2008), серед 30 проаналізованих країн (країни для яких було можливо зібрати достатню кількість даних) 18 країн було віднесено до групи країн що відновлювалися достатньо швидко після конфлікту (Strong Growth Recovery-SGR), а 11 країн було віднесено до країн що відновлювалися суттєво повільніше (Weak Growth Recovery-WGR).

Відповідно до зазначеного вище звіту обсяги офіційної зовнішньої допомоги (Official development assistance-ODA) для таких країн виявлялися досить неоднорідними впродовж перших чотирьох років після завершення конфлікту.

Хоча проведений аналіз не дає можливості однозначно стверджувати, що значні надходження зовнішньої допомоги призводять до економічного зростанням (насправді більш суттєві надходження можуть бути викликані більш стійким врегулюванням ситуації, що призводить до більшої уваги донорів до країни), суттєві надходження зовнішньої допомоги одразу після закінчення конфлікту можуть бути одним із чинників стійкого зростання.

Спроба екстраполяції отриманих результатів для країн, що відновлювалися достатньо швидко після конфлікту (SGR) та врахування природи (зовнішня агресія проти України, а не внутрішній конфлікт), масштабів (масове застосування зброї невибіркового ураження та руйнування наявної інфраструктури) та загальносвітового суспільно-політичного резонансу війни РФ проти України дає можливість оцінити обсяги необхідної щорічної зовнішньої допомоги в двічі більшому розмірі ніж для країн SGR (близько 50% ВВП України) впродовж найближчих чотирьох років (загалом близько 250 млрд. доларів США), та близько 20-30% ВВП впродовж наступних п'яти років (додатково до 250 млрд. доларів США).

Проте очевидно, що лише “заліваючи” економіку грошима (внутрішнього чи зовнішнього походження) стійку та ефективну економічну модель збудувати неможливо. Результати емпіричних досліджень та економетричного аналізу не дають статистично значущих підтверджень того, що надання зовнішньої допомоги в цілому сприяє економічному зростанню – цьому радше сприяє припинення розгортання насильства. А дезагрегований аналіз показників якості урядування та видів фінансової підтримки не дає чіткого уявлення про оптимальну комбінацію заходів з політики та типів фінансової підтримки, що сприяють зростанню (Hoeffler, Shahbano, von Billerbeck, 2011). Це вимагає більш ґрунтовного аналізу кожного окремого випадку відновлення після військових конфліктів. Особливої актуальності такий підхід набуває з огляду на те, що післявоєнна зовнішня підтримка України буде носити «індивідуальний характер», а необхідний набір заходів повинен сприяти подоланню перепон, що заважали економічному зростанню і в довоєнний період.

Необхідні кроки для підтримки економічного відновлення

1. Створення Фонду економічного відновлення із залученням міжнародної фінансової підтримки.

Невідкладне створення за підтримки міжнародної спільноти Фонду відновлення економіки України по аналогії із Планом

Маршалла дозволить спрямувати фінансові ресурси на відбудову міст, галузей та інфраструктури, що постраждали внаслідок військової агресії.

Джерелами фінансування Фонду можуть стати прямі внески країн-партнерів, кошти структурних та інвестиційних фондів Європейського Союзу (ESI Funds), пільгове/безповоротне фінансування міжнародних фінансових організацій, приватних донорів – потенційних стратегічних інвесторів, а також розміщення Фондом боргових цінних паперів під гарантії провідних країн. Додатковим джерелом наповнення Фонду можуть виступати активи, що були стягнуті з держави-агресора та її посадових осіб у порядку компенсації втрат України від воєнних дій.

Проекти, у тому числі із затвердженого урядом переліку пріоритетних для держави інвестиційних проектів на період до 2023 року, фінансування яких здійснюватиметься за рахунок Фонду, можуть використовувати механізми державно-приватного партнерства, що дозволить максимізувати ефективність використання вищезазначених ресурсів та забезпечити ефективну пріоритезацію відповідних видатків.

2. Розширення зони вільної торгівлі з ЄС.

На державному рівні мають бути ініційовані зниження митних ставок та скасування інших бар'єрів на шляху українських товарів до ринків ЄС (із наступним переходом до режиму єдиного ринку з ЄС). Це дозволить розширити ринки збуту для вітчизняних товаровиробників, що, в свою чергу, стимулюватиме прихід в Україну стратегічних іноземних інвесторів, створення ними нових та розширення існуючих виробничих потужностей в Україні.

Нагадаємо, що у рейтингу Savills Nearshoring Index 2020. Україна, з урахуванням вартості робочої сили та природних можливостей, займає перше місце у світі та друге місце в Європі за потенціалом Nearshoring (глобальний тренд з перенесення інвесторами виробництва у більш «дешеві» країни та диверсифікації ланцюгів постачань).

Дипломатичні зусилля з відкриття європейських ринків мають супроводжуватися

запуском повноцінної інфраструктури державної підтримки експорту.

3. Розширення державних програм підтримки бізнесу.

Розширене фінансування державної програми субсидування процентних ставок за банківськими кредитами (на основі програми «Доступні кредити 5-7-9%») дозволить зберегти діяльність життєздатного бізнесу, у тому числі тимчасово переміщеного із постраждалих регіонів, а отже, підтримати зайнятість та сплату податків до бюджету. Фінансування відповідних програм може бути підтримане спеціальними механізмами рефінансування Національного банку.

4. Ефективна реалізація інвестиційних проектів міжнародних організацій.

Наразі у портфелі проектів, фінансування яких здійснюється за рахунок міжнародних організацій, таких як Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, Кредитна установа для відбудови, перебуває понад як 50 інфраструктурних, енергетичних, природоохоронних та інших проектів, вибірка коштів за якими становить менше 50%. Невикористаними є близько 7 млрд. доларів США.

Створення єдиного центру (у статусі Урядового офісу), уповноваженого на реалізацію державної стратегії співпраці України з МФО, координацію державних органів та інших зацікавлених у реалізації проектів осіб, ведення реєстру, моніторингу та контроль за реалізацією проектів МФО на основі міжнародних стандартів проектного менеджменту дозволить суттєво прискорити їх реалізацію.

5. Активізація монетарних та фіскальних стимулів інвестиційної активності.

Прискорення економічного зростання у тривалій перспективі та забезпечення його стійкості потребують переходу до інвестиційно-орієнтованої моделі економіки та збільшення виробництва товарів із високою доданою вартістю, які користуватимуться попитом як на внутрішньому, так і на міжнародних ринках.

Роль держави полягатиме у наданні поштовху приватним інвестиціям через фінансування

проектів створення нових та реконструкцію існуючих об'єктів фізичної інфраструктури, Справедливо буде відзначити, що зношеність інфраструктури, у тому числі зруйнованої внаслідок воєнних дій, подекуди сягає 90%, а тому навіть її вимушене оновлення дозволить суттєво підвищити продуктивність праці в економіці та її конкурентоспроможність в цілому.

Окрім вищезгаданих джерел фінансування таких проектів, необхідні кошти можуть бути мобілізовані шляхом удосконалення взаємодії центрального банку та уряду через співучасть у наповненні спеціального фонду інвестицій та випуск цільових ОВДП, кошти від емісії яких спрямовуватимуться на фінансування національних інвестиційних проектів, проектів розвитку та модернізації економіки (зокрема, високотехнологічних галузей економіки), сприяння експорту та імпортозаміщенню.

Для стимулювання приватного бізнесу до активізації інвестування варто розглянути можливість впровадження податкових стимулів шляхом перегляду нормативів амортизації основних засобів та податкових преференцій щодо прибутків, які спрямовуються на капітальні інвестиції.

В частині монетарного інструментарію доцільним, на нашу думку, є запровадження центральним банком спеціальних програм довгострокового рефінансування, що спрямовуватиметься на підтримку інвестиційної активності підприємств. Така практика застосовується в країнах ЄС, Великої Британії, Угорщині. У країнах, що розвиваються, відповідні програми, які поєднують фінансування центрального банку та механізми державних гарантій для кредитування бізнесу, зазвичай фокусуються на сегменті малих та середніх підприємств.

6. Проведення структурних реформ.

Зміна сприйняття України інвесторами має бути підтримана подальшим поступом в здійсненні необхідних структурних реформ в Україні, що передбачають посилення спроможності державних інститутів, верховенства права, забезпечення дотримання прав інвесторів та ринкової конкуренції,

зменшення корупційних ризиків. Цю “домашню роботу” з подолання перешкод інвестуванню, що займають перші місця в антирейтингу опитувань провідних бізнес-асоціацій, ми мали б виконати ще вчора, однак терміни їх реалізації весь час зміщувалися.

Повноцінне проведення структурних реформ дозволить суттєво підвищити інвестиційну привабливість України вже в середньостроковій перспективі (3-5 років). Як наслідок – Україна отримає можливість перейти від післявоєнного відновлення завдяки пільговому фінансуванню до стійкого економічного зростання завдяки надходженням прямих іноземних інвестицій та зростанню продуктивності праці (в т. ч. через застосування більш ефективних технологій виробництва).

Результатом реалізації запропонованої моделі економічного відродження України стане не лише відновлення традиційних виробничих ланцюгів, але й довгоочікувані якісні зміни у структурі економіки. Це дозволить Україні не лише відновитися, але й стати сильнішою (https://lb.ua/blog/ievhen_stepaniuk/509330_when_war_over_neobhidni_kroki_z.html). – 2022. – 15.03).

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Юлія Черняк, доктор юридичних наук, доцент, суддя Верховного Суду, доцент кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка

Юрисдикційний імунітет іноземної держави у цивільних справах про відшкодування шкоди: Qui Vadis

Чи не є інститут юрисдикційного імунітету іноземної держави у цивільних справах про відшкодування шкоди тією «ковдрою», яка дає можливість іноземній державі, винній у вчиненні делікту, уникнути цивільної відповідальності.

Юрисдикційний імунітет іноземної держави у цивільних справах про відшкодування шкоди: Qui Vadis

Імунітет держави – це її право, яке впливає із суверенітету, а не обов’язок. Тому ніщо не перешкоджає державі відмовитися від нього як в цілому, так і частково, тобто від якогось з його елементів. Проте, як показує практика розгляду національними судами різних держав позовів, поданих до іноземної держави, про відшкодування шкоди, завданої її діями, держава користується привілеєм юрисдикційного імунітету. Зазначене дає підстави багатьом правознавцям ставити доволі категоричне питання: чи не є інститут юрисдикційного імунітету іноземної держави у цивільних справах про відшкодування шкоди не лише гарантією дотримання державного суверенітету, але й істотним бар’єром у судовому захисті порушених прав особи та тією «ковдрою», яка дає можливість іноземній державі, винній у вчиненні делікту, уникнути цивільної відповідальності?

Особливістю правового статусу держави як суб’єкта міжнародних відносин є наявність у неї імунітету, який ґрунтується на загальному принципі міжнародного права «рівний над рівним не має влади і юрисдикції». Юрисдикційний імунітет включає: судовий імунітет – невідсудність однієї держави судам іншої держави; імунітет від попереднього забезпечення позову – неможливість застосовувати без згоди держави будь-які примусові заходи щодо її майна з метою попереднього забезпечення пред’явленого до неї позову; імунітет від примусового виконання судового рішення – неможливість без згоди держави здійснити примусове виконання рішення, ухваленого щодо неї юрисдикційним органом іншої держави.

У національному законодавстві України правило про юрисдикційний імунітет іноземної держави викладено у статті 79 ЗУ «Про МПРП»: пред’явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть

бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави. Винятки з цього правила можуть бути передбачені міжнародним договором України або законом України. Тобто, по суті, чинним національним законодавством України встановлено принцип абсолютного юрисдикційного імунітету іноземної держави.

Практика вирішення українськими судами, у тому числі Верховним Судом, справ за позовами громадян України до РФ про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії РФ, полягає у тому, що зважаючи на зміст норми статті 79 ЗУ «Про МПрП», український суд до вирішення питання про відкриття провадження у такій справі повинен був з'ясувати, чи є згода дипломатичного представництва РФ як компетентного органу держави РФ на розгляд справи в судах України. Від цього залежить, чи має суд право здійснювати подальші процесуальні дії. За відсутності такої згоди РФ як іноземна держава не могла одержати правовий статус відповідача в цивільному процесі України.

Задля справедливості варто визнати, що така судова практика України нерідко зазнавала критики. Очевидно, що вже у найближчому майбутньому кількість цивільних позовів громадян України до РФ про відшкодування шкоди, завданої їй військовими діями в Україні, суттєво збільшиться. А отже, питання юрисдикційного імунітету РФ (держави-агресора) не втрачає актуальності.

Для визначення тенденцій розвитку інституту юрисдикційного імунітету іноземної держави у справах про відшкодування шкоди, завданої їй діями, звернемося до міжнародних договорів, а також практики авторитетних міжнародних судів – Міжнародного Суду ООН (ICJ) та ЄСПЛ.

Міжнародно-правові норми про юрисдикційний імунітет держави уніфіковано у двох конвенціях: Європейській конвенції про імунітет держав, прийнятій Радою Європи 16 травня 1972 р., та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, прийнятій резолюцією 59/38 Генеральної Асамблеї 2 грудня 2004 р. Ці конвенції втілюють концепцію обмеженого

імунітету держави, визначають, в якій формі є можливою відмова держави від імунітету («явно виражена відмова від імунітету» на підставі укладеного міжнародного договору чи контракту, або «відмова від імунітету, яка передбачається», коли іноземна держава вступає у судовий процес і подає зустрічний позов в суді іноземної держави), а також закріплюють перелік категорій справ, у яких держава не користується імунітетом в суді іншої держави-учасниці.

Як Європейська конвенція про імунітет держав 1972 р. (стаття 11), так і Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 р. (стаття 12) передбачають, що Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції при розгляді справи в суді іншої Договірної держави, який зазвичай має компетенцію розглядати справи, які стосуються грошової компенсації (відшкодування) у разі смерті чи заподіяння тілесного ушкодження особі чи заподіяння шкоди майну або його втрати в результаті дій чи бездіяльності держави, якщо така дія чи бездіяльність мали місце повністю або частково на території держави суду. Важливо, що предметом судового розгляду, про який тут йдеться, є саме грошова компенсація, проте не вимога припинити протиправні дії чи повернути майно. Дискусійним залишається питання про те, чи можливо у такому судовому процесі заявляти також вимогу про відшкодування моральної шкоди.

Україна не є учасницею жодної із цих конвенцій. Європейська Конвенція про імунітет держав 1972 р. широкого застосування не отримала – наразі вона набула чинності лише у 8 державах: Австрії, Бельгії, Великобританії, Кіпрі, Люксембурзі, Нідерландах, Німеччині та Швейцарії. Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 р. все ще не набула чинності, оскільки із 30 необхідних для цього держав-підписантів її наразі ратифікували лише 22 держави (Австрія, Чехія, Екваторіальна Гвінея, Фінляндія, Франція, Ісламська Республіка Іран, Ірак, Іспанія, Італія, Казахстан, Латвія, Ліван, Ліхтенштейн, Мексика, Норвегія, Португалія,

Румунія, Саудівська Аравія, Словаччина, Швеція, Швейцарія, Японія). Разом з цим, ці конвенції безумовно варті уваги – насамперед тому, що відображають тенденцію розвитку міжнародного права щодо визнання того, що існують межі, в яких іноземна держава має право вимагати імунітет у цивільному процесі.

На поступовому послабленні застосування принципу абсолютного імунітету держави та прийнятті у 2000 році Генеральною Асамблеєю ООН Конвенції про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 р. наголошено ЄСПЛ у Рішенні від 23 березня 2010 року у справі «Цудак проти Литви» (*Cudak v Lithuania*).

У Рішенні від 14 березня 2013 року у справі «Олейніков проти Російської Федерації» ЄСПЛ вказав, що положення Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року застосовуються «відповідно до звичаєвого міжнародного права, навіть якщо ця держава не ратифікувала її», і Суд повинен брати до уваги цей факт, вирішуючи питання про те, чи було дотримано право на доступ до суду у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції.

Зазначимо, що обидва вказані рішення ЄСПЛ було застосовано Верховним Судом при вирішенні питання щодо судового імунітету рф у справі про визнання та надання дозволу на виконання арбітражного рішення у справі за позовом низки українських компаній до рф про стягнення сум компенсації за втрачене нерухоме майно на території окупованої рф Автономної Республіки Крим (постанова Верховного Суду від 25 січня 2019 року у справі № 796/165/18).

У 2001 році ЄСПЛ вирішив три справи, в яких піднімалося питання юрисдикційного імунітету держави, і дві з них: «Аль-Адсани проти Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії» (*Al-Adsani v. the United Kingdom*) та «МакЕлхінні проти Ірландії» (*McElhinney v. Ireland*), – саме у справах про відшкодування шкоди, завданої діями держави. Так, у Рішенні від 21.11.2001 у справі «МакЕлхінні проти Ірландії» ЄСПЛ визнав правомірною відмову судів Ірландії розглядати справу у зв'язку з наявністю у Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії юрисдикційного імунітету. Заявник же

послався на його відсутність, оскільки його позов стосувався відшкодування шкоди, завданої йому діями британського військовослужбовця, і він вважав, що Верховний Суд Ірландії таким чином порушив його право на доступ до правосуддя відповідно до частини 1 статті 6 ЄКПЛ. ЄСПЛ встановив, що «у міжнародному та порівняльному праві існує тенденція до обмеження імунітету держави у справах про шкоду, заподіяну тілесними ушкодженнями внаслідок дій держави, але видається, що ця тенденція може в першу чергу стосуватися випадків відшкодування шкоди внаслідок звичайних ДТП, а не питання, що стосуються основної сфери державного суверенітету, як-то дії солдата на чужій території, що впливають на дипломатичні відносини та національну безпеку держави».

У справі «Аль-Адсани проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ не одностайно, проте більшістю голосів підтвердив існування принципу імунітету держави в міжнародному праві і також постановив, що обмеження права на справедливий суд наданням юрисдикційного імунітету іноземним державам переслідує мету підтримки хороших міждержавних стосунків і є пропорційним цій меті. Відповідно, відмова у доступі до правосуддя у таких випадках, на думку Суду, не призводить до порушення статті 6 ЄКП.

Хрестоматійним у питанні юрисдикційного імунітету держави є Рішення Міжнародного Суду ООН (ICJ) від 03 лютого 2012 у справі *The Federal Republic of Germany v. Italy*, в якій ФРН стверджувала про порушення Верховним Судом Італії її імунітету під час розгляду поданих до ФРН позовів про відшкодування шкоди. Так, 11 березня 2004 року Верховний Суд Італії ухвалив рішення про задоволення позову громадянина Італії Ферріні до ФРН про відшкодування цивільних збитків, завданих йому у зв'язку з депортацією до Німеччини та застосуванням його примусової праці у 1944-1945 роках (справа *Ferrini v. The Federal Republic of Germany*). Верховний Суд Італії скасував рішення італійських судів попередніх інстанцій, які відмовили Ферріні у позові до ФРН у зв'язку з тим, що італійські суди не мають

юрисдикції щодо дій, вчинених Німеччиною, оскільки вони є «виразом її суверенної волі», і постановив, що міжнародне звичаєве право дійсно передбачає імунітет держави від юрисдикції суду іноземної держави за дії, які є виразом *jure imperii* (публічні дії), проте такий імунітет не може бути надано, якщо дії держави полягають у вчиненні міжнародного злочину. Зокрема, Верховний Суд Італії вказав, що вчинення міжнародного злочину – це порушення основоположних прав людини, посягання на загальнолюдські цінності, які захищено імперативними нормами і нормами *jus cogens*, що знаходяться на вершині ієрархії норм міжнародного правопорядку (п. 9). На думку Верховного Суду Італії, правова природа цих імперативних норм, які забороняють міжнародні злочини, *inter alia* надає національним судам універсальну юрисдикцію у справах, які з них випливають, як у кримінальному, так і у цивільному процесі (п. 9). Крім того, ці норми, враховуючи їхнє високе місце в ієрархії норм права, мають пріоритет над нормами звичаєвого і договірної права (п. 9.1.).

Рішенням від 3 лютого 2012 року Міжнародний Суд ООН (ICJ) встановив, що Верховний Суд Італії, ухваливши 11 березня 2004 року рішення у справі *Ferrini v. The Federal Republic of Germany*, порушив зобов'язання Італії поважати імунітет, яким ФРН користується згідно з міжнародним правом. Суд також зауважив, що навіть якщо припустити, що норми права, які забороняють військові дії, вбивство, депортацію та рабську працю, є нормами *jus cogens*, конфлікту між цими нормами та правилами про імунітет держави не існує. Ці дві системи правил стосуються різних питань. Правила імунітету держави обмежуються визначенням того, чи можуть суди однієї держави здійснювати юрисдикцію щодо іншої держави. Вони не стосуються питання про те, чи є дії, що стали підставою для позову, законними чи незаконними. Відповідно, Суд заявив, що Італія повинна, прийнявши відповідні нормативні акти або скориставшись іншими способами на свій вибір, забезпечити, щоб рішення її судів, які порушують імунітет,

наданий ФРН міжнародним правом, було скасовано.

Висновки. Сучасною тенденцією розвитку концепції обмеженого імунітету держави, яка викладена у міжнародних договорах з цього питання, є те, що держава не має права посилатися на імунітет у справах, пов'язаних із завданням шкоди здоров'ю чи життю, якщо така шкода повністю або частково завдана на території держави суду, та якщо особа, яка завдала шкоду, у цей час знаходилась на території держави суду. Те саме стосується і шкоди, завданої майну особи. З точки зору забезпечення найбільшої правової визначеності у питанні обмеження юрисдикційного імунітету держави, найкращий варіант – це коли обидві держави: як іноземна держава, так і держава суду, пов'язані положеннями міжнародного договору про імунітет держави. Проте наразі такий варіант є малоймовірним. Так, приміром, рф, хоча і підписала у грудні 2006 року Конвенцію ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 р., навряд вона її ратифікує. В Україні ж питання про участь у згаданих вище міжнародних конвенціях піднімається поки що виключно на доктринальному, проте не на законодавчому рівні.

Українським судам доведеться прийняти виклик щодо формування практики обмеження юрисдикційного імунітету іноземної держави (зокрема, рф) у справах про відшкодування шкоди, завданої громадянам України військовими діями рф в Україні. Рішення Міжнародного Суду (ICJ) у справі *Ferrini v. The Federal Republic of Germany*, а також рішення ЄСПЛ у справах *Аль-Адсани проти Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії* та *«МакЕлхінні проти Ірландії»* свідчать про відсутність на даний час факту визнання обмеження імунітету іноземної держави у разі серйозного порушення нею прав людини і вчинення нею міжнародного злочину у державі суду. Водночас чимала кількість окремих думок, викладених судьями, які брали участь у розгляді цих справ, вказує на наявність вагомих аргументів на користь протилежної позиції у цьому питанні. Основний акцент у них робиться на тому, що правило заборони

тортур та вчинення злочинів проти людяності належить до правил *jus cogens*, які в ієрархії норм права стоять вище будь-якої норми міжнародного права, вони захищають *ordre public* як базові цінності міжнародної спільноти. Як наслідок, будь-яка норма міжнародного права, яка суперечить *jus cogens*, є нікчемною, тобто не породжує правових наслідків. Закріплені у національному законодавстві правила про імунітет держави потрібно тлумачити відповідно до та у світлі правил *jus cogens*.

Вважаємо також, що не останню роль у вирішенні питання юрисдикційного імунітету рф буде відіграватиме і той факт, чи матимуть громадяни України, постраждалі внаслідок військових дій рф в Україні, інші ефективні способи захисту своїх прав, крім подання відповідних позовів до рф у судах України (<https://sud.ua/ru/news/blog/232109-yurisdiktsiyniy-imunitet-inozemnoyi-derzhavi-u-tsivilnikh-spravakh-pro-vidshkoduvannya-shkodi-qui-vadis>). – 2022. – 13.02).

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ**

№ 4 (226) 2022

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Редактори:

А. Березельська Я. Маленко

Комп'ютерне верстання:

Н. Крапіва

Підп. до друку 22.03.2022.

Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 3,35.

Наклад 2000 пр.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3

siaz2014@ukr.net